

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

MARTYNAS PUMPUTIS
INTERMEDIALIOS LITERATŪROS STUDIJOS

Literatūros kritika socialiniuose tinkluose: motyvai, tikslai, savivoka
Magistro darbas

Darbo vadovė prof. dr. Dalia Satkauskytė

Vilnius
2025

Martynas Pumputis, *Literatūros kritika socialiniuose tinkluose: motyvai, tikslai, savivoka*, Magistro darbas, vadovė prof. dr. Dalia Satkauskytė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2025, 45 p.

Raktažodžiai: socialiniai tinklai, neprofesionali literatūros kritika, laukas, pozicija, kapitalas, galimybių erdvė, *illusio*.

Anotacija

Pastaraisiais dešimtmečiais socialiniuose tinkluose išpopuliarėjo neprofesionali literatūros kritika. Darbe, remiantis literatūros sociologijos metodologija ir Pierre'o Bourdieu literatūros lauko modeliu, kapitalo, *illusio* sąvokomis, analizuojami pusiau struktūruotu interviu surinkti 23-ų neprofesionalių literatūros kritikų atsakymai į 13-os klausimų klausimyną. Siekiama išsiaiškinti, kaip tampama neprofesionali literatūros kritiku, kokios yra jų veiklos ypatybės, santykiai su kitais literatūros lauko dalyviais.

Abstract

In recent decades, non-professional literary criticism has gained popularity on social networks. Based on the methodology of the sociology of literature and Pierre Bourdieu's model of the literary field, the concepts of capital, *illusio*, the paper analyses the responses of 23 non-professional literary critics to a 13-question questionnaire, collected through semi-structured interviews. The aim is to find out how one becomes a non-professional literary critic, what are the characteristics of their activity and their relations with other participants in the literary field.

Turinys

Įvadas.....	3
1. Literatūros kritikos lauko pokyčiai ir Lietuvos kontekstas	8
1.1. Kas pasikeitė literatūros lauke?	8
1.2. Laukas, kapitalas ir <i>illusio</i> mąstant apie literatūros kritiką	9
1.3. Neprofesionali literatūros kritika Lietuvoje	13
2. Kaip ir kodėl tampama neprofesionali literatūros kritiku?	16
3. Neprofesionalių literatūros kritikų veiklos ypatybės.....	21
4. Neprofesionalių literatūros kritikų socialumas.....	26
4.1. Santykiai su leidyklomis.....	26
4.2. Santykiai su autoriais ir skaitytojais	29
4.3. Tapatinimasis su skaitytojais	31
4.4. Santykis su profesionaliais literatūros kritikais	32
Išvados.....	36
Literatūros sąrašas:	39
Santrauka	42
Summary.....	44

Įvadas

Darbo tema. Populiarėjant neprofesionalios literatūros kritikos reiškiniui, ši vis dažniau minima viešojoje erdvėje. Tačiau dažniausiai komentuojama ar analizuojama pati kritikų veikla – įrašai socialiniuose tinkluose. Jų tekstų analizė gali būti produktyvi, tačiau ribota. Todėl šiame darbe, kurio tema „Literatūros kritika socialiniuose tinkluose: motyvai, tikslai, savivoka“, siekiama suteikti balsą patiems neprofesionaliems literatūros kritikams – tiriami su literatūra profesiniame gyvenime nesusiję socialinių tinklų vartotojai, kuriems literatūra yra laisvalaikio praleidimo būdas, hobis ir kurie savo paskyrose publikuoja tekstus (recenzijas, apžvalgas, komentarus) apie knygas. Jie nėra priskiriami prie profesionalios literatūros kritikos: „Formaliai nepriklausomi interneto portalai ir tinklaraščiai (blogai) bei diskusijos forumuose taip pat yra rašymas apie literatūrą, bet jų paprastai nėra pagrindo priskirti profesionalaus skaitymo situacijoms“ (Gailiūtė-Bernotienė, 2016, 105). Nuo Gailiūtės-Bernotienės disertacijos parašymo už tinklaraščius bei forumus populiariesne rašymo apie literatūrą forma tapo publikavimasis socialiniuose tinkluose. Šis reiškinys vadinamas neprofesionalia literatūros kritika (angl. *non professional literary criticism, lay literary criticism*), o tai atliekantys asmenys – neprofesionaliais literatūros kritikais. Šis terminas įsitvirtinęs Vakaruose atliekamuose literatūros tyrimuose, todėl bus vartojamas ir šiame darbe.

Darbo aktualumas ir naujumas. Oficialiosios statistikos portalo duomenimis, 2023 metais 89 procentai 16–74 metų amžiaus gyventojų naudojo internetu (p. 9). Turinys iš tradicinės spaudos persikelia į virtualią erdvę, yra lengvai sukuriamas ir pasiekiamas vartotojui. Tai literatūros demokratizacijos proceso dalis, atspindinti bendresnius kultūrinės demokratizacijos procesus: žmonės gali laisvai išreikšti savo nuomonę, prisidėti prie įvairių diskursų formavimo. Pastaraisiais dešimtmečiais ypač išpopuliarėjo ne literatūros lauko profesionalų rašymas apie knygas. Paprasti skaitytojai socialiniuose tinkluose gali surinkti tūkstantines auditorijas, daryti įtaką sekėjų skaitymo įpročiams (Singh, George, 2023), taip perimdami literatūros kritiko vaidmenį ir funkcijas. Neretai neprofesionalūs literatūros kritikai kitų skaitytojų yra matomi kaip atsvara profesionaliems literatūros kritikams ir literatūrologams. Šiuo metu Lietuvoje yra šimtai ar net tūkstančiai paskyrų, skirtų kurti turinį apie knygas – gerokai daugiau nei į kultūrinę spaudą rašančių literatūros kritikų ir literatūrologų. Neprofesionalių literatūros kritikų tekstais dažnai dalinasi leidyklos, siunčia jiems knygas, atvaizdą išnaudoja reklamai: „Galiausiai asmeninis/bendruomeninis rašymas apie literatūrą galėtų apskritai nepakliūti į akiratį, kalbant apie kritikos padėtį Lietuvoje, tačiau pastebima, kad į tokį literatūros aptarimą vis dažniau atkreipia dėmesį leidėjai (pavyzdžiui, socialiniuose tinkluose), o tai gali reikšti, kad tinklaraščiai [šiuo metu ir „Instagram“, „Facebook“ ir „Goodreads“ paskyros – M. P. past.] įgyja įtakos reklamai“ (Gailiūtė-Bernotienė, 2012, 453).

Užsienyje šis reiškinys yra susilaukęs mokslininkų dėmesio. Straipsniuose, studijose, baigiamuosiuose studentų darbuose tiriami įvairesni aspektai: skaitymo aktų ypatybės „Instagrame“ (Bronwen, 2021), pats „bookstagramo“ reiškinys, jo įtaka skaitytojams (Stollfuß, 2023; Flanagan, 2023; Hammoudi, 2018, Reddan et al., 2024), galima nauda literatūros profesionalams (Jessup, 2024) ir autoriams (Nicoll, 2023), poveikis knygų leidybos rinkai (Obreja, 2023), tekstus lydinčios nuotraukos, jų poveikis jauniems skaitytojams (Reddan et al., 2022). Kadangi neprofesionalios kritikos mastai sunkiai aprėpiami, daugėja kiekybinių tyrimų (Jaakkola, 2019, Hajibayova, 2019), pasiūlomos naujos skaitmeninės, kiekybinio apdorojimo metodologijos, galinčios apimti tūkstančius tekstų (Salgaro, 2022). Tarp jų paminimas ir klausimynas, kuris gali padėti suprasti „apžvalgininkų daugiaveidę realybę, vertybes ir lūkesčius“ (ten pat, 17).

Nepaisant augančio neprofesionalios literatūros kritikos vaidmens literatūros pasaulyje, Lietuvoje ši sritis susilaukė nedaug mokslinės refleksijos. Skaitytojų atsiliepimus komentarų skiltyse ir tinklaraščių įrašus savo tyrime panaudoja Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė disertacijoje „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“. Kai kurie disertacijoje keliami klausimai, pavyzdžiui, kaip pasirenkamos knygos, sutampa su šiame darbe keliamais. Neprofesionalios literatūros kritikos reiškinį plačiau tiria vos du moksliniai straipsniai. Dalia Satkauskytė išryškina skirtį tarp akademikų ir kitų kultūros atstovų rašomos profesionalios ir socialinių tinklų vartotojų rašomos mėgėjiškos literatūros kritikos ir teigia, kad „[n]eprofesionalių literatūros kritikų apžvalgos ir vertinimai, šios kritikos rūšies socialinis ir kultūrinis poveikis reikalautų atskiro tyrimo“ (Satkauskytė, 2023, 43). Tuo tarpu Eugenija Valienė pateikia naudingos statistikos, padedančios suprasti neprofesionalios literatūros kritikos reiškinį „bookstagram“ socialiniame tinkle „Instagram“ (Valienė, 2021). Visgi straipsnio apimtis ir apžvalginis pobūdis nepateikia išsamios „bookstagramo“ reiškinio analizės, neįtraukia kitų populiarių internetinių platformų: „Facebook“, „Goodreads“. Autorė pateikia apklausos, į kurią atsakė 8 bookstagrameriai, rezultatus, tačiau apsiriboja konkrečiais asmeniniais duomenimis: lytimi, amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis, profesija. Dėl ribotos imties sunkiau daryti apibendrinimus. Tuo tarpu literatūros sociologijos aspektai (neprofesionalių kritikų savivoka, pozicija literatūros kritikos lauke, santykiai su kitais lauko dalyviais) paliečiami minimaliai: „Juolab kad pačios bookstagram'erės teigia vartančios kultūrinę žiniasklaidą, bandančios pasimokyti iš ten publikuojamų kritikos tekstų („ką, kaip ir kodėl paminėti“) ar nuo jų atsispirti („paprastiems skaitytojams norisi lengvumo, paprastesnių konstrukcijų, mažiau terminologijos. Jiems kur kas daugiau pasitikėjimo kelia žmogus. Ne jo išsilavinimas“ (Valienė, 2021, 258). Kadangi neprofesionali kritika užima svarbų vaidmenį lietuvių literatūros kritikoje, konkuruoja su kultūrine spauda ir profesionalais, turi poveikį rinkodarai, formuoja naujas leidyklų praktikas, ji yra aktuali ir verta išsamesnių mokslinių tyrimų.

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai. Darbo objektas – neprofesionalaus literatūros kritiko vaidmuo literatūros lauke ir jo veikla. Tikslas – išsiaiškinti neprofesionalių literatūros kritikų darbo metodus, motyvus, tikslus, savivoką, požiūrį į kitus literatūros lauko dalyvius. Kad tikslas būtų pasiektas, keliami tokie uždaviniai:

1. Aptarti darbe naudosimas Pierro Bourdieu sąvokas: laukas, kapitalas, *illusio*.
2. Aptarti internetinių platformų poveikį literatūros kritikos laukui.
3. Aptarti neprofesionalios literatūros kritikos padėtį Lietuvoje.
4. Naudojant Pierre'o Bourdieu lauko teoriją nustatyti neprofesionalių literatūros kritikų poziciją literatūros lauke ir aptarti santykius su kitais lauko dalyviais.
5. Analizuojant tiriamąją medžiagą (respondentų atsakymus) nustatyti, kaip tampama neprofesionali literatūros kritiku.
6. Analizuojant tiriamąją medžiagą nustatyti neprofesionalių literatūros kritikų veiklos ypatybes.
7. Analizuojant tiriamąją medžiagą nustatyti neprofesionalių literatūros kritikų socialumą.
8. Nustatyti kaip koreliuoja neprofesionalių literatūros kritikų pozicija literatūros lauke su jų savivoka ir įsitikinimais.

Tiriamoji medžiaga ir metodai. Darbe analizuojami 23 neprofesionalių literatūros kritikų, rašančių svetainėse „Instagram“, „Facebook“, „Goodreads“ ar asmeniniuose tinklaraščiuose, atsakymai į klausimyną. Tiriamajai medžiagai rinkti pasitelktas kokybinio tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu su 23 socialinių tinklų vartotojais, rašančiais literatūros kritiką. Jie pasirinkti pagal išsikeltus kriterijus: 1. Paskyros turi būti skirtos literatūrai. 2. Aktyvios tyrimo metu. 3. Tarp apžvelgiamų knygų privalo būti ir lietuvių autorių kūrinių. 4. Skelbiami rašytiniai tekstai, o ne vaizdo ar garso įrašai. Visiems jiems buvo pateiktas iš anksto pasiruoštas klausimynas, kurį sudaro 13 klausimų:

1. Kokią vietą sau priskirate literatūros pasaulyje (lauke)? Kokią reikšmę jūsų veikla turi literatūros lauke?
2. Kaip jūsų išsilavinimas / profesinė veikla yra susiję su literatūra?
3. Kokie yra jūsų veiklos motyvai ir tikslai?
4. Kaip išsirenkate knygas, apie kurias rašote?

5. Kaip rašote ir skelbiate savo tekstus? Apibūdinkite procesą nuo knygos skaitymo iki apžvalgos publikavimo.
6. Kokie jūsų vertinimo kriterijai? Kas knygoje jums svarbu?
7. Kaip rūpinatės puslapio / paskyros sklaida?
8. Ar skaitote ir kaip vertinate knygų recenzijas, apžvalgas kultūrinėje spaudoje?
9. Ar jums rūpi skaitytojų, knygų autorių, leidėjų reakcijos į jūsų tekstus?
10. Jei apžvalga yra remiama, ar sunku išlikti objektyviam? Kaip bandote išlaikyti objektyvumą?
11. Kokie iššūkiai kyla rašant apie knygas socialiniuose tinkluose?
12. Koks yra jūsų santykis su kitais lauko veikėjais (rašytojais, skaitytojais, kritikais, leidėjais)?
13. Kodėl nespausdinate savo tekstų kultūrinėje spaudoje?

Priklausomai nuo atsakymų, prašyta patikslinti ar išsiplėsti, užduota papildomų klausimų. Respondentų atsakymai darbe cituojami kabutėse nenurodant autoriaus, išlaikomas konfidencialumas, atsakiusiųjų kalba netaisyta. Kadangi pagal anketos visumą lengviau identifikuoti atsakiusįjį, pilnos anketos nėra pridėamos. Iš visų respondentų gauti sutikimai juos cituoti šiame darbe. Surinktai medžiagai tirti naudojama literatūros sociologija, remiamasi Pierre Bourdieu, Gisèle Sapiro, Phillipa K. Chong ir kitų darbais.

Svarbiausios teorinės sąvokos: neprofesionali literatūros kritika, laukas, pozicija, kapitalas, galimybių erdvė, *illusio*.

Darbo struktūra. Darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir tiriamoji. Teorinėje dalyje aptariami literatūros kritikos pokyčiai nuo XX a. antros pusės, Bourdieu laukų teorija ir pagrindinės sąvokos, neprofesionalių literatūros kritikų pozicija lietuvių literatūros lauke, santykis su kitais lauko dalyviais. Tiriamojoje dalyje, tiriami 23-ių neprofesionalių literatūros kritikų atsakymai į klausimyną. Tiriamąją dalį sudaro trys skyriai: „Kaip ir kodėl tampama neprofesionali literatūros kritiku“, „Neprofesionalių literatūros kritikų veiklos ypatybės“ ir „Neprofesionalių literatūros kritikų socialumas“. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir literatūros sąrašas.

Padėka. Dėkoju visiems į klausimus atsakiusiems respondentams.

1. Literatūros kritikos lauko pokyčiai ir Lietuvos kontekstas

1.1. Kas pasikeitė literatūros lauke?

Tradiciškai profesionalus literatūros kritikas laikytas autoritetingu vertintoju, objektyviu teisėju, instruktoriumi (McDonald, 2007, 5). Vienu iš literatūros pasaulio „vartų sargų“ (angl. *gatekeeper*), kurio nuomonė galėjo lemti kūrinio sėkmę tarp skaitytojų ir poziciją literatūros kanone (Salgaro, 2022, 4). Tačiau nuo XX amžiaus pabaigos išaugus skaitytojų ir jų nuomonės vaidmeniui, literatūros kritikoje įvyko pokytis. Pastaraisiais dešimtmečiais profesionalaus kritiko reikšmė mažėja, jį pakeitė kritikas, kuris ne analizuoja ir argumentuoja, o dalinasi reakcijomis ir įspūdžiais; masinė auditorija nebeaučia poreikio profesionaliai kritikai, ši suvokiama kaip kalbėjimas iš dramblio kaulo bokšto (McDonald, 2007, 27). Tą išduoda mažėjantis recenzijų skaitomumas, diskusijos apie kritikos krizę, statistika – Italijoje 2020-aisiais turinys socialiniuose tinkluose nulėmė 64 % knygų pardavimų (Salgaro, 2022, 7)¹. Ronnanas McDonaldas studijoje „Kritiko mirtis“ („*The Death of the Critic*“) išskiria kelis tai lėmusius procesus: profesionalios kritikos uždumas, nutolimas nuo visuomenės ir interneto atsiradimas. Internetas suteikė galimybę knygą skaičiusiems (ar net neskaičiusiems) žmonėms dalintis savo nuomone naujose platformose ir lengvai pasiekti didžiules auditorijas, kas anksčiau galėjo būti atlikta tik spausdintame leidinyje, atitikus redakcijų reikalavimus (2007, IX-5). Ne be reikalo 2007-aisiais McDonaldas mini vienos didžiausių internetinių parduotuvių „Amazon“ apžvalgų² skiltį – „Amazon“ pradėjo veikti kaip elektroninis knygynas ir būtent vartotojų apžvalgų skiltyje neprofesionali literatūros kritika pradėjo skleisti tokiu pavidalu, koku veikia ir dabar. Paprastų skaitytojų atsiliepimai vertinti kaip skaitytojų įgalinimas, literatūros pasaulio demokratizacija, išlaisvinimas iš elito monopolio (McDonald, 2007, 6). Šiais laikais neprofesionali literatūros kritika sėkmingiausiai veikia socialiniuose tinkluose ar asmeniniuose tinklaraščiuose. Tokios platformos kaip „Instagram“, „Facebook“, „Goodreads“ leidžia skaitytojams dalintis savo nuomonėmis su kitais vartotojais. Svarbu paminėti, kad visos trys platformos yra skirtingos. „Goodreads“ (beje, priklausanti „Amazon“) skirta skaitytojų ir rašytojų auditorijai, kur jie gali vertinti ir komentuoti į duomenų bazę pridėtas knygas, tuo tarpu „Instagram“ ir „Facebook“ taikosi į visus interneto vartotojus. Visgi jose žmonės buriasi į skirtingas bendruomenės – atsiranda grupės, puslapiai ir profiliai skirti įvairioms temoms, tarp jų ir literatūrai (pavyzdžiui, „bookstagram“ „Instagrame“). Visose trijose platformose apie knygas rašantys žmonės gali būti sekami kitų vartotojų ar tapti draugais. Palaikymas išreiškiamas patiktukais, komentarais bei pasidalinimais (tuo pačiu

¹ Žinoma, skaitytojų įtaka knygų rinkai ir literatūros pasauliui taip pat nėra naujas reiškinys, pavyzdžiui, vieno tyrimo duomenimis 1926 m. Leipcige 160 knygų buvo nupirktos dėl profesionalių kritikų nuomonės, o 390 – rekomendavus pažįstamiems (Sapiro, 2023, 19).

² Lietuvoje pirkėjų atsiliepimai po prekėmis įprastai vadinami komentarais, tačiau nenorint nutolti nuo termino *review*, naudojamas žodis apžvalga.

turiniu galima dalintis iškart visose platformose). Savo asmeninius tinklaraščius turintys žmonės taip pat siekia suburti auditoriją, ši matuojama lankomumu. Tad nepriklausomai nuo pasirenkamos svetainės, veiklos modelio pagrindas išlieka toks pat. Milijonai skaitytojų dalinasi ir skaito vieni kitų nuomones apie knygas. Kaip apibendrina Satkauskytė, tai daro poveikį visam literatūros laukui (2023, 44).

1.2. Laukas, kapitalas ir *illusio* mąstant apie literatūros kritiką

Pokytis literatūros kritikoje atitinka Bourdieu suformuluotą dėsnį: „Akivaizdu, jog abiem atvejais pokytį <...> erdvėje lemia kintantys galios santykiai <...>. Literatūros ar meno produkcijos lauke pasirodžius naujai literatūrinei ar meninei grupei, pasikeičia visa situacija, nes grupės atsiradimas, t. y. išsiskyrimas, modifikuoja ir perrikiuoja galimų pasirinkimų visumą; anksčiau vyraavusi produkcija, pavyzdžiui, gali būti nustumta į žemesnių [déclassé] arba į klasikinių kūrinių vietą“ (Bourdieu, 2011, 277). Todėl šiam literatūros kritikos pokyčiui nustatyti gali būti naudinga laukų teorija. Literatūros sociologijoje laukas yra jo veikėjų (agentų) padėčių ir padėčių išraiškų, santykių erdvė (ten pat, 279). Jame veikia veikėjai, kurie užima tam tikras pozicijas, determinuojančias jų elgesį. Lauke užimama pozicija „grindžia ir lemia strategijas“ (Bourdieu, Wacquant, 2003, 136). Tai yra svarbu atsiribojant nuo funkcionalistinio mąstymo – kai kurie veikėjų vykdomi veiksmai yra nulemti ne vien jų sąmoningo pasirinkimo, bet lauko struktūros: „intelektualas yra toks vien dėl to, kad egzistuoja intelektualų arba meno laukas“ (ten pat, 142). Analizuojant lauko veikėjų elgesį reikia atsižvelgti į abipusę įtakos koreliaciją – veikėjai daro įtaką laukui, o laukas daro įtaką jiems. Veikėjų santykių specifika padaro jį jėgos ir kovų lauką (Bourdieu, 2011, 275). Laukų gali būti daug ir įvairių lygmenų (Bourdieu, 1993, 163), pavyzdžiui, kultūros lauke gali būti literatūros laukas, o jo viduje dar mažesnis literatūros kritikos laukas. Kaip apibendrina Loreta Jakonytė, „laukų gali tapti bet kokia veikla, turinti vidinę struktūrą ir funkcionavimo logiką“ (2005, 60). Veikėjų santykiai lauke nuolatos keičiasi, vieni savo pozicijas praranda, jas užima kiti.

Su laukų susijusi ir kapitalų teorija – veikėjai konkuruoja, kovoja dėl skirtingo tipo kapitalų. Ši padeda suprasti lauke vykstančius procesus: „<...> lauko struktūra, t. y. padėčių erdvė, yra ne kas kita, kaip specifinių ypatybių kapitalo pasiskirstymo struktūra, lemianti sėkmę lauko viduje bei išorinį ar specifinį pelną (pvz., literatūrinį prestižą), dėl kurio šiame lauke varžomasi“ (Bourdieu, 2011, 275). Literatūros laukas pateikiamas kaip esantis galios lauke, kuris savo ruožtu yra klasinių santykių lauke. Nepaisant to, literatūros laukas išlaiko dalinę autonomiją, nors ir yra pavaldus galios laukui, kuris klasinių santykių lauke yra prie valdančiojo polio. Bourdieu tai apibūdina kaip dvigubą hierarchiją. Tuo pat metu veikia ir rinkos (ekonominiai) dėsniai (pardavimai, apdovanojimai) ir saviti, rodantys

lauko autonomiją (prestižas, pripažinimas tų, kurie nepripažįsta ekonominių dėsnių). Su pokyčiais literatūros lauke kinta ne tik veikėjų pozicijos, bet ir jų kuriamų produktų reikšmė. O šią kuria ne tik rašytojai, bet ir kiti lauko dalyviai (leidėjai, kritikai, skaitytojai, žurnalistai). Kūriniai tampa įrankiu pasiekti tam tikrą poziciją ir sukaupti kapitalą. Lauką sudaro keli poliai (hierarchizavimo principai) – tas, kuris dominuoja (primestinis) ir nedominuojantis (autonomiškas). Kadangi literatūros lauke veikia atvirkšti ekonomikos dėsniai, autonomiškiausias yra nedominuojantis polis, kuris yra mažiausiai priklausomas nuo kaupiamų kapitalų ar kitų lauko dalyvių (pavyzdžiui, institucijų). Autonomiškiausi yra tie, kurie užima žemiausias pozicijas dominuojančios jėgos atžvilgiu, tačiau yra pripažįstami kitų autonomiškų lauko dalyvių. Bourdieu XIX a. Prancūzijos literatūros lauko analizėje šiame polyje yra avangardistinis menas ir simbolistinė poezija, kuri yra nepelninga, tačiau turi daugiausiai simbolinio kapitalo. Tuo tarpu dominuojantis buržuazinis menas turi dideles auditorijas, ekonominį kapitalą, tačiau nėra taip vertinamas (Bourdieu, 2011, 298-299). Taip pat turintys mažiausiai simbolinio kapitalo yra jautriausi išorės jėgoms (gali pereiti prie užsakomojo meno, sekti paskui ekonominio kapitalo šaltinį). Kitaip tariant, pralaimėjęs laimi, nes „[l]iteratūros ir meno laukas turi savitą ekonomiką, pagrįstą ypatingu tikėjimu“ (ten pat, 280).

Bourdieu išskiria tris pagrindines kapitalo rūšis: ekonominį, kultūrinį ir socialinį. Šalia šių trijų rūšių atsiranda ir simbolinis kapitalas. Ekonominis kapitalas – tai lėšos ir išteklių, kuriuos galima kaupti ir kuriais galima disponuoti vykdant savo veiklą. Tai yra ir institucijų palaikymas, apdovanojimai, premijos, honorarai. Daugiausiai ekonominio kapitalo yra sukaupia dominuojančiame polyje. Ekonominis kapitalas gali padėti siekti kitų kapitalų (Bourdieu, 1986, 243). Šio tyrimo kontekste – neprofesionalūs literatūros kritikai gali pirkti reklamas socialiniuose tinkluose ir taip greičiau įgyti sekėjų (socialinis, simbolinis kapitalas). Tai leistų bendradarbiauti su leidyklomis ar autoriais (socialinis kapitalas).

Kultūrinis kapitalas, dar pavadinamas informaciniu kapitalu, turi tris formas: įkūnytas, objektyvuotas ir institucionalizuotas. Įkūnytas pasireiškia įgytomis žiniomis. Objektyvuotas reiškiasi per objektus – knygas, paveikslus ir kt. Ši kapitalo rūšis gali būti perkelta į ekonominį kapitalą (parduodant ar nuomojant turimus objektus). Tuo tarpu institucionalizuotas susijęs su akademinė kvalifikacija. Institucionalizuotas kultūrinis kapitalas yra oficialiai pripažįstamas ir lengviau pamatuojamas (pvz., per universiteto diplomą) (Bourdieu, 1986, 243-248). Jis yra naudingas neprofesionalioje literatūros kritikoje knygų skaitymo ir apžvalgų rašymo metu.

Socialinis kapitalas apibūdinamas kaip „visi faktiniai ir virtualūs ištekliai, kurie atitenka individui arba grupei, priklausantiems <...> tarpusavio pažinimo ir pripažinimo santykių tinklui“ (Bourdieu, Wacquant, 2003, 156). Tai yra ryšiai ir jų teikiami privalumai – kuo daugiau žmonių veikia pažinos savo lauke ir su jais palaikys draugiškus santykius, tuo jo pozicija lauke bus stipresnė

ir stabilesnė. Kaip ir kiti kapitalai, socialinis kapitalas gali padėti kaupiant kitų rūšių kapitalus (Bourdieu, 1986, 248–251). XXI amžiuje prie socialinio kapitalo prisidėjo populiarumas internete, sekėjų skaičius ir auditorijos pasiekiamumas socialiniuose tinkluose. Taip socialinio kapitalo reikšmė išaugo. Ryšiai su kitais lauko dalyviais socialiniuose tinkluose yra naudingi, nes patiktukai, komentarai, pasidalinimai teigiamai veikia įrašų sklaidos algoritmus – kuo daugiau draugų ir sekėjų turima, tuo daugiau jų galima pasiekti.

Kiekvienas iš šių kapitalų gali įgauti simbolinio kapitalo formą – t. y. būti labiausiai pripažįstamas kitų lauko dalyvių (ten pat). Tai vyksta, kai kapitalas laikomas ne tik kapitalu, bet ir kompetencija, kažkuo, kas yra verta pagarbos, autoritetinga. Literatūros lauke simboliniu kapitalu dažniau tampa socialinis kapitalas. O pagal jau aptartus literatūros lauko dėsnius simboliniam kapitalui yra atvirkščias ekonominis kapitalas.

Valienės teigimu, socialiniuose tinkluose simboliniu kapitalu virsta būtent socialinis kapitalas. Didelis sekėjų skaičius, patiktukai ir komentarai išreiškia pripažinimą: „Literatūros kritikas taip pat buria savo auditoriją ir taip susikuria savo simbolinį kapitalą, kuris lemia šio asmens paklausą (leidyklų, redakcijų užsakymai recenzuoti ir pan.) ir tam tikrą ekonominę naudą“ (Valienė, 2021, 248). Internetu galima įžvelgti kapitalų apytakos ratą: ekonominis kapitalas gali būti pasitelktas socialiniam kaupiti, o šis – ekonominiam.

Kita svarbi Bourdieu vartojama sąvoka – *illusio*. Kiekvienas lauke vaidmenį užimantis veikėjas turi savo *illusio* – jis grindžia įsitraukimą į lauką (Bourdieu, Wacquant, 2003, 152). Tai specifinis, nuo lauko priklausantis interesas – „Kiekvienas laukas sužadina ir paleidžia į gyvenimą specifinę intereso formą, specifinę *illusio*, reiškiantį nebylų žaidimo laimėjimų vertės pripažinimą ir praktinį jo taisyklių įvaldymą“ (ten pat, 153). Tai reiškia, kad lauko dalyviai savo veikla užsiima ne tik todėl, kad sąmoningai siekia tam tikros formos kapitalo, bet ir todėl, kad tiki savo veiklos prasme. Pavyzdžiui, profesionalūs literatūros kritikai mato prasmę literatūros kūrinio vertės nustatyme, todėl įsitraukia į vertinimo procesus.

Teorines prielaidas gali tekti koreguoti atsižvelgiant į konkretų kontekstą, šiuo atveju XXI a. Lietuvos aplinkybes. Kapitalų rūšys išliko tokios pačios, tačiau šiek tiek pakito jų suvokimas. Pavyzdžiui, nors priešprieša tarp simbolinio ir ekonominio kapitalo vis dar egzistuoja, ji nėra tokia didelė kaip nurodo Bourdieu. Šiais laikais abu kapitalų tipai gali būti suderinami: tą sėkmingai daro Undinė Radzevičiūtė, o Kotrynos Zylės romanas „Mylimi kaulai“ (2024) sulaukė teigiamo dėmesio tiek iš skaitytojų, tiek iš rašytojų bei kritikų; poezijos debiutų rekordus rinkiniu „Mėlynieji malonumai“ sulaužė Austėja Jakas. Tai reiškia, kad autoriai vienu metu gali sėkmingai kaupiti skirtingas kapitalo rūšis. Žinoma, vis dar yra atvejų, kai tarp skaitytojų sėkminga knyga nėra

pripažįstama kitų lauko dalyvių, pavyzdžiui, Gabijos Grušaitės „Grybo sapnas“, tačiau galima teigti, kad tai lemia ne knygos sėkmę (ne kitų veikėjų nusistatymas prieš sėkmingas knygas), o turinys. Ne visas sėkmingas knygas lauko dalyviai laiko to vertomis. Nuostata *pralaimėjęs laimi* taip pat veikia ne visada – išplitus savilaidos reiškiniui yra daugybė autorių, kurie nėra nei perkami, nei skaitomi, nei pripažįstami. Kyla klausimas, kaip skirtingi kapitalai veikia kritikos lauką.

Tiriant neprofesionalius literatūros kritikus galima nustatyti jų tikslus ir motyvus, poziciją lauke. Bourdieu rašymo laikotarpiu neprofesionalūs literatūros kritikai dar nebuvo įgiję tokios pozicijos, kurią užima dabar. Šis reiškinys buvo mažiau reflektuotas, o neprofesionalūs kritikai neapmąstyti kaip atskira lauko veikėjų grupė. Bourdieu teigia, kad „vienintelis priklausymo laukui kriterijus – objektyviai daryti jam poveikį“ (2011, 288). Žvelgiant retrospektyviai, akivaizdu, kad internetas revoliucionizavo literatūros lauką, ypač kūrinių recepciją ir produkciją (Salgaro, 2022, 5). Sėkmei pasiekti profesionali literatūros kritika nebėra būtina – kaip pavyzdį Salgaro pasitelkia Rupi Kaur, kurios poezija sulaukė milžiniško pasisekimo tarp skaitytojų ir neigiamų įvertinimų iš kritikų. Svarbios tampa diskusijos internete, skaitytojų atsiliepimai ir vertinimai. Salgaro netgi įžvelgia, kad neprofesionalios literatūros kritikos atsiradimas paveikė pačius autorius, jų įvaizdį: „*kichotišką* bohemietį“ pakeitė tinkle įsitvirtinęs, socialinėse medijose save reklamuojantis autorius“ (ten pat). Dar stipriau neprofesionali literatūros kritika veikia ekonominį rinkos aspektą. Neprofesionalų skelbiami įrašai daro įtaką auditorijai, veikia kaip reklama. Leidyklos į neprofesionalius literatūros kritikus ima žiūrėti palankiau nei į profesionalus, jų apžvalgomis dalinasi socialiniuose tinkluose taip panaudodamos jas reklamai. Pasitaiko atvejų, kai neprofesionali literatūros kritika turi įtakos ir apdovanojimams bei premijoms (dalykai, kurie tradiciškai buvo profesionalų rankose) (ten pat, 7). Lietuvoje to pavyzdžiai yra akcija „Metų knygos rinkimai“, „15min metų knygos rinkimai“, Salomėjos Nėries literatūrinė premija – laureatas išrenkamas skaitytojų arba jį renkant atsižvelgiama į viešo balsavimo rezultatus internete. Šis poveikis literatūros laukui įrodo, kad paprastų skaitytojų veikla internete gali būti vadinama kritika – „[V]isi kritikai skelbia ne tik nuomonę apie kūrinį, bet ir savo teisę kalbėti apie jį ir vertinti. Trumpai tariant, jie kovoja dėl galimybės monopoliškai valdyti diskursą, įteisinantį meno kūrinį, taigi gamina kūrinio vertę“ (Bourdieu, 2011, 281) ir tikrai priklauso literatūros laukui. Prie kritikos juos priartina ir „pati apžvelgimo veikla, kuri implikuoja literatūrinės teksto vertės vertinimą“ (Salgaro, 2022, 15). Reikėtų išsamesnio tyrimo norint nustatyti, kaip neprofesionali literatūros kritika veikia profesionaliąją, tačiau vienas iš akivaizdžiausių pokyčių – profesionalūs literatūros kritikai pradeda užimti abu vaidmenis: rašo išsamias recenzijas į kultūrinę spaudą ir trumpesnius komentarus ar apžvalgas socialiniuose tinkluose. Kartais neprofesionalios literatūros kritikos platformos naudojamos recenzijų populiarinimo tikslais. Pavyzdžiui, Neringa Butnoriūtė paskelbia recenzijos ištrauką ir prideda nuorodą į internetinę jos versiją. Tačiau šių

vaidmenų galima nesusieti: „Tai ypač akivaizdu tais atvejais, kai tas pats asmuo reiškiasi ir kaip profesionalus literatūros kritikas, ir, pvz., Goodreads komentatorius. Štai Greta Štikelytė, parašiusi išsamią recenziją apie Mariaus Ivaškevičiaus romaną *Tomas Mūras* (Štikelytė 2022a), Goodreads platformoje tą patį romaną apibūdina visai kita retorika („Jeigu įdomu, kaip kvazi-senas didas kankinasi dėl kūrybos ir kad nebegauna gerai papist, galit skaityt. O šiaip klasikinis kasdienių detalių kratyns ir kokie 20 psl. tikrai geros rašliavos“; Štikelytė 2022)“ (Satkauskytė, 2023, 43).

Literatūros sociologijos tyrimas yra prasmingas, kai tiriama ne atskira lauko dalis ar veikėjai, o santykiai. Santykiai tarp veikėjų priklauso nuo jų pozicijų ir artumo lauke, ir lemia veiklos strategijas – konkuravimą, ignoravimą, draugystes (Sapiro, 2023, 42). Sutaptis tarp neprofesionalaus ir profesionalaus kritiko pozicijų literatūros lauke nėra šimtaprocentinė. Tai išryškėja lyginant jų santykius su kitais literatūros lauko dalyviais. Neprofesionalių literatūros kritikų padėtis lauke išskirtinė – savo veiklos pobūdžiu jie atsiduria tarp skaitytojų ir kritikų. Kitaip nei paprastiems skaitytojams, jų užimama padėtis leidžia jiems glaudžiau sąveikauti su kitais lauko dalyviais – autoriais, leidėjais, kritikais ir skaitytojais. Jų sukauptas socialinis kapitalas (sekėjai) padaro juos įtakingesnius. Tačiau kitaip nei kritikai, jie yra mažiau priklausomi nuo galios pozicijoje esančių lauko dalyvių, nėra su jais susiję leidybiniais, profesiniais santykiais. Kai kurie neprofesionalūs literatūros kritikai, surinkę didelę auditoriją, patys atsiduria galios pozicijoje, tampa nuomonės formuotojais – įvyksta skirtingų kapitalų cirkuliacija. Pavyzdžiui, neprofesionali literatūros kritikė Nora Žaliūkė, dar žinoma kaip *Knygų Dama*, LRT laidos „Labas rytas“ rubrikoje „Rytas su knyga“ dalinasi knygų rekomendacijomis. „Instagrame“ ji turi 36,7 tūkst. sekėjų (2025 05 05 duomenimis) – daugiau nei bet kuri lietuviška leidykla.

1.3. Neprofesionali literatūros kritika Lietuvoje

Aptariant literatūros kritiką Lietuvoje, dažnai akcentuojamas lauko mažumas (Jakučiūnas, 2017; Bertašiūtė, 2020; Sprindytė, 2024). Šiais laikais profesionalią literatūros kritiką galima laikyti siauros skalės produkcija, nors ir pasitaiko atvejų, kai ji išlieka įtakinga. Pavyzdžiui, akcijos „Metų knygos rinkimai“ metu, kai skaitytojai gali balsuoti už profesionalų išrinktas knygas, konkurso sąrašais dalinasi autoriai ir leidyklos, informacija skelbiama naujienų portaluose, televizijoje. Tačiau įprastai knygų recenzijos nesulaukia daug dėmesio, kaip kad simbolistinę poeziją skaito kiti poetai (Bourdieu, 2011, 298–299 pavyzdys), taip pagrindinę kritikų auditorijos dalį sudaro kiti kritikai ir rašytojai. Lietuvoje nėra literatūros kritikų, kurių pragyvenimo šaltinis būtų tik rašymas apie knygas (net Jungtinėse Amerikos Valstijose tokių nėra daug (Chong, 2020), todėl jie turi užsiimti kitomis veiklomis: vesti knygų pristatymus, dirbti leidyklose, redaguoti knygas, dirbti kultūrinės spaudos

redakcijose, dėstyti universitetuose. Taip pat kai kurie kritikai tuo pat metu patys rašo grožinę literatūrą. Daugumai šių veiklų yra svarbūs draugiški santykiai su kitais literatūros lauko dalyviais: kritikas, susipykęs su autoriais, gali netekti galimybės ateityje moderuoti knygų pristatymų, taip pat gali nebegauti nemokamų egzempliorių iš leidėjų ar užsakymų rašyti išankstines recenzijas. Blogi santykiai su vienu rašytoju gali apsunkinti bendradarbiavimą su visa grupe kitų rašytojų, kritika gali privesti prie konfliktų: „Savo, kaip autoriteto, galią yra pajutę ir autoriai – būta ne vieno ir ne dviejų atvejų, kai nepakankamai išgirti (daugeliu atvejų apie rimtą kritiką ten ir nebuvo kalbama) rašytojai viešai arba per advokatus apkaltino kritikus nekompetencija, nevengdami argumentum ad hominem“ (Jakučiūnas, 2017). Kitaip tariant, kuo kritikas yra glaudžiau susijęs su kitais lauko dalyviais, tuo labiau jis nuo jų priklausomas. Todėl teoriškai kritikas turėtų būti mažiau autonomiškas. Tuo tarpu neprofesionali literatūros kritika yra platesnės skalės produkcija (dažnai apžvelgiama populiarioji ir verstinė literatūra, o sekėjų skaičiai gali viršyti kultūrinės spaudos tiražus). Neprofesionalūs literatūros kritikai nėra taip glaudžiai susiję su kitais lauko dalyviais. Jie nėra asmeniškai pažįstami su autoriais (bent jau veiklos pradžioje), o, kaip rodo Valienės (2021) ir mano apklausų rezultatai, jų profesinis gyvenimas dažniausiai neturi nieko bendro su literatūra. Viešai išsakyta nuomonė apie knygas nekelia pavojaus jų finansinei situacijai. Jie turi privilegiją daryti įtaką laukui, tačiau, kitaip nei profesionalūs kritikai, išvengia pavojaus, kad neigiama³ įtaka bus padaryta jiems. Kaip pastebi ir McDonaldas, „interneto „anonimiškumas“ reiškia, kad blogosfera išvengia šališkumo, mainų paslaugomis ir keršto, kuris dažnai vyksta laikraščiuose ir recenzijose“ (2007, 5) – galima įžvelgti aukštesnį autonomiškumo laipsnį. Ši pozicija lemia veiklos strategijas ir savivoką, tačiau nebūtinai sąmoningai. Kiekviena pozicija turi savo galimybių erdvę, kuri suponuoja vienus ar kitus elgesio modelius (Bourdieu, 2011, 275). Neprofesionalių kritikų galimybė – atvirai reikšti savo nuomonę nebijant susilaukti pasekmių. Tačiau ar užmezgus santykius su leidyklomis tuo pasinaudojama?

Skirtinga padėtis suponuoja įtampą tarp artimą poziciją užimančių veikėjų grupių. Neprofesionalūs literatūros kritikai, į lauką įsilieję vėliau, šį keičia, kartu keisdami ir profesionalių kritikų padėtį. Viešojoje erdvėje galima įžvelgti priešpriešą ir įtampą tarp profesionalių ir neprofesionalių literatūros kritikų. JAV literatūros kritikai apie neprofesionalus pasisako neigiamai, esą „Goodreads“ apžvalgas skelbia būrys mamų, kurios galėtų rašyti ir limonado receptus (Chong, 2020, 105). Tuo tarpu neprofesionalūs literatūros kritikai profesionalus kaltina „atitolimu, elitizmu, nekompetencija ir arogancija“ (Salgaro, 2022, 10). Susipriešinimą galima įžvelgti ir Lietuvoje (Rykštaitė, 2022, Jakučiūnas, 2022) – abu straipsniai aprašo atvejį, kai profesionalai viešai neigiamai pasisakė apie neprofesionalios literatūros kritikos apžvalgą ir dėl to kilo konfliktas. Profesionalai

³ Galima teigti, kad blogi santykiai su leidyklomis apsunkintų jų veiklą. Tačiau dažnai neprofesionalius kritikus remia ne pačios leidyklos, o internetiniai knygynai. Taip pat reikėtų atsižvelgti, kad santykis su leidyklomis gali daryti poveikį ir sąmoningai.

apžvalgininkę apkaltino neprofesionalumu, o ši juos – patyčiomis. Įdomu, kad šie pavyzdžiai atitinka Bourdieu suformuotą lauko dėsni: dominuojantieji (profesionalūs) kovoja prieš bandančius įsitvirtinti (neprofesionalus) ir jų pokyčius laukui (Bourdieu, 2011).

2024 m. literatūros festivalyje „Open books“ įvyko diskusija „Literatūros kritikai: kaip keičiasi jų vaidmuo knygų pasaulyje“⁴, kurioje dalyvavo kritikai Virginija Kulvinskaitė, Andrius Jakučiūnas, rašytojas Gytis Norvilas ir rašytoja, „bookstagramerė“ Patricija Tilvikaitė. Joje Jakučiūnas (profesionalių kritikų atstovas) iškėlė skirtį: profesionalūs kritikai formuoja kanoną ir daro įtaką dešimtmečius trunkantiems procesams, tuo tarpu neprofesionalūs labiau veikia rinką ir marketingą – tarsi būtų pasidalinta pareigomis. Tokią skirtį daro ir kai kurie užsienio tyrinėtojai – profesionalai vis dar matomi kaip atsakingi už kūrybiškumą. Lietuvoje tai patvirtina pagrindiniai knygų apdovanojimai: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto renkamas kūrybiškiausių knygų dvyliktukas, akcija „Metų knygos rinkimai“ ir naujienų portalas „15min“ organizuojami metų knygų rinkimai. Juose pagrindinį vaidmenį atlieka literatūrologai, kritikai ir rašytojai. Skaitytojams tenkantis vaidmuo menkesnis – galimybė balsuoti už knygas jau sudarytuose sąrašuose.

Taigi, neprofesionalūs literatūros kritikai atlieka kai kurias kritikų funkcijas: formuoja skaitytojų nuomonę ir informuoja juos apie knygas, bendradarbiauja su leidyklomis, todėl priklauso literatūros laukui. Tačiau tuo pat metu jie nėra taip stipriai priklausomi nuo kitų lauko dalyvių, reikšminga yra jų sukaupta auditorija – socialinis kapitalas. Viešojoje erdvėje galima įžvelgti profesionalių kritikų nepasitenkinimo neprofesionalais ir netgi menkinimo. Tad kyla klausimas, kaip ši unikali pozicija literatūros lauke paveikia neprofesionalių kritikų savivoką, tikslus, motyvus, veiklos strategijas, santykį su kitais literatūros lauko dalyviais.

⁴ Ši diskusija rodo, kad neprofesionalūs literatūros kritikai pradedami priimti lauko profesionalų, jiems suteikiama platforma pasisakyti. Žinoma, galima teigti, kad taip yra tik dėl Tilvikaitės užimamo rašytojos vaidmens. Visgi atvirumą patvirtina Lietuvos leidybų asociacijos apdovanojimai K. A. 202X. 2023 m. „Metų kritiko / kritikės“ kategorijoje nominuota Goodreads platformoje rašanti Cypt. O 2025 m. kategorijoje „Knygų bičiulis / bičiulė“ nuominuotas neprofesionalios literatūros kritikos profilis „Fantastiškų (os) knygų žiurkės“

2. Kaip ir kodėl tampama neprofesionali literatūros kritika?

Literatūros kritika kaip profesinė veikla nėra teisiškai reglamentuota. Tai nėra pareigos, kurias asmuo gali oficialiai užimti vienoje darbovietėje ir gauti fiksuotą darbo užmokestį. Su tuo susiduria visos kūrybinės veiklos įskaitant ir rašytojus: „Rašytojo ar menininko „profesija“, nepaisant „rašytojų asociacijų“, „penklubų“ ir kitų pastangų, tebėra viena iš mažiausiai profesionalizuotų. Be kita ko, tai vaizdžiai liudija sunkumai, su kuriais susiduriama grupuojant asmenis, išgalinčius imtis to, ką jie laiko savo pagrindine veikla tik su sąlyga, jog turės papildomą darbą, kuris teikia pragyvenimo šaltinį“ (Bourdieu, 2011, 290) – šis neapibrėžtumas galioja ir literatūros kritikai. Tad literatūros lauke ši praktikuojama kaip papildoma veikla, kuri dažniausiai nėra pastovi ir reguliari, o užmokestis priklauso nuo leidinio ar interneto svetainės, kur tekstai yra publikuojami. Kritikas yra laisvai samdomas darbuotojas (*freelanceris*), tačiau literatūros rinka yra per maža, kad vien iš šios veiklos išgyventų, ji retai pasirenkama kaip uždarbiavimo forma. Kritikai jos imasi dėl savo *illusio*, tikėjimo, kad ji prasminga, nors ir neteikia reikšmingos ekonominės naudos, ir kad galima nustatyti literatūros kūrinių vertę. Kaip jau minėta teorinėje dalyje, tai literatūros kritiką paverčia šalutine, tikėjimu grįsta veikla šalia akademinio (Neringa Butnoriūtė, Jūratė Čerškutė, Ramūnas Čičelis dėsto universitetuose) ar aiškiau apibrėžiamo (redaktoriaus, vertėjo) darbo, kartais kritikos imasi patys rašytojai (Renatos Šerelytės, Linos Buividavičiūtės atvejai). Nėra ir literatūros kritikų vienijančios institucijos ar sąjungos, nors būta bandymų ją steigti. 2010 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas inicijavo „Kritikų klubą“. Šis siekė „pagyvinti literatūros kritiką, o kritikų balsus padaryti labiau girdimus visuomenėje“, organizavo diskusijas, seminarus (Spalio 5 d. – Kritikų klubo diskusija, 2010), bandė sumažinti literatūros kritikos, kaip veiklos neapibrėžtumą: „Kritikų tarsi yra, tarsi ir rašo, bet jie lieka nematomi, nelabai aišku, kas jie yra ir kam. Tarp rašytojų kritikas dažnai suvokiamas kaip neišsipildęs rašytojas, priekabiautojas, o tarp skaitytojų – beveik žurnalistas, pristatinėjantis knygas ar vykdantis panašią aiškią funkciją“ (Kmita, 2010). Tačiau 2015 klubas jau nebeveikė (Kazlauskaitė, 2015), kritikams tenka jungtis prie bendresnių organizacijų – Lietuvos rašytojų sąjungos ir Lietuvių PEN centro. Tad šiuo metu literatūros kritiko veikla nepasižymi finansiniu ir instituciniu stabilumu. Pastangos siekti apibrėžtumo matomos kitų sričių kritikoje – 2017 įsteigta Scenos meno kritikų asociacija.

Taip pat yra ir su gerokai naujesniu neprofesionalios literatūros kritikos reiškiniu. Neprofesionalus literatūros kritikas yra vaidmuo, kurį gali užimti bet kuris literatūros lauko dalyvis – nuo skaitytojo iki rašytojo (pavyzdžiui, Nerijus Cibulskas vienu metų veikė ir kaip profesionalus literatūros kritikas kultūrinėje spaudoje, ir kaip neprofesionalus literatūros kritikas „Instagrame“). Pastarajam vaidmeniui užimti reikia mažiau pastangų, kitaip nei rašytojo ir profesionalaus kritiko vaidmeniui, kur būtina bendradarbiauti su kitais lauko dalyviais (leidėjais, redaktoriais) ir atitikti jų

iškeltus reikalavimus. Todėl užsiimti neprofesionalia literatūros kritika gali bet kuris knygas skaitantis ir prieigą prie interneto turintis žmogus. Tai reiškia, kad daugumai skaitytojų ar kultūros lauko veikėjų ši veikla nereikalauja papildomų išlaidų (nereikia nieko įsigyti, viskas jau turima, tereikia susikurti paskyrą ir pradėti skelbti tekstus), o laiko sąnaudos yra minimalios dėl įsitvirtinusio neprofesionalių apžvalgų formato. Dėl šios priežasties neprofesionalių literatūros kritikų Lietuvoje yra šimtai (gal net tūkstančiai), jie ateina iš įvairių profesinių sričių, turi skirtingą išsilavinimą ir skirtingą santykį su literatūros pasauliu – tai panaikina (ar bent jau sumažina) ir finansinio bei institucinio stabilumo poreikį – iš veiklos nesiekama pragyventi, o dėl bendruomeniškumo socialiniuose tinkluose nesiburiama į asociacijas ir sąjungas.

Didelė dalis apklaustų neprofesionalių literatūros kritikų teigia, kad savo išsilavinimu ir karjera nėra susiję su literatūra, ši tėra laisvalaikio leidimo būdas. Tačiau 4 ir 23 apklaustųjų tuo pat metu literatūros lauke užima kitus vaidmenis – yra rašytojai, vertėjai, leidėjai. Dar keletas yra įgiję filologinį išsilavinimą, tačiau literatūros srityje nedirba. Tai rodo, kad yra sunku apibrėžti vidutinį neprofesionalių literatūros kritiką – ši grupė nėra homogeniška.

Tačiau beveik visus apklaustuosius vienija aukštasis išsilavinimas, tarp atsakiusiųjų pasitaikė visos aukštojo mokslo pakopos: bakalauro, magistrantūros, doktorantūros studijos. Išsilavinimo sritys itin skirtingos: istorijos, psichologijos, žurnalistikos, verslo vadybos ir kt. Nors aukštasis išsilavinimas nėra būtinas šiam vaidmeniui užimti, galima daryti prielaidą, kad aukštojo mokslo įstaigoje įgyjami darbo su medžiaga, kritinio mąstymo ir minčių raiškos įgūdžiai yra naudingi užsiimant neprofesionalia literatūros kritika. Kodėl tokį skirtingą išsilavinimą įgiję žmonės tampa neprofesionaliais literatūros kritikais? Kodėl šį vaidmenį renkasi ir filologinį išsilavinimą turintys asmenys?

Nėra vienos priežasties, kodėl skaitytojai ima viešinti savo skaitymo patirtis. Vienu metu veikia keletas vienodai svarbių veiksnių – neprofesionali literatūros kritika patenkina skirtingus poreikius ir tampa kitų skaitymo praktikų alternatyva. Kalbėdami apie savo motyvus neprofesionalūs literatūros kritikai išskiria su komunikacija susijusius motyvus, pirmiausia – bendruomeniškumo poreikį. Šis aspektas atsiskleidžia beveik visuose atsakymuose: „noras bendrauti apie perskaitytas knygas“, „Priklausyti skaitančiųjų bendruomenei“, „Man patinka mano sekėjų bendruomenė, diskusijos ir ginčai apie knygas“, „mano artimoje aplinkoje tuo metu skaitančiųjų nelabai buvo“, „Rašymas IG apie perskaitytas knygas, taip pat kitų profilių sekimas man įdomus dėl dalyvavimo literatūriniame gyvenime“, „Taip pat svarbu bendruomenė, smagu padiskutuoti su kitais“, „O rašyti pradėjau po to, kai labai suerzino viena knyga ir norėjau visiems apie tai papasakoti“. Tai rodo skaitytojų polinkį dalintis mintimis su kitais, aptarinėti knygas, jų skaitymo įpročius. Socialiniai tinklai leidžia šiuos veiksmus atlikti ir veikia kaip patogesnis tradicinių knygų klubų pakaitalas – nereikia konkrečios

vietos ir laiko susitikimams, diskusija gali tęstis neribotą laiko tarpą, gali įsijungti didelis kiekis žmonių. Tai pastebėjo ir Valienė: „Kita vertus, Bookstagram‘as dalinai primena fizinį skaitytojų klubą, kur po įrašų komentaruose vyksta pokalbiai knygos tema“ (2021, 250). Kadangi neprofesionalūs literatūros kritikai į savo auditoriją žiūri kaip į bendruomenę, atsakymuose atsiskleidžia ne nuomonės formuotojo-sekėjo, o lygiaverčių skaitytojų santykis. Daug neprofesionalių literatūros kritikų seka vienas kito profilius, reaguoja ir komentuoja skelbiamas apžvalgas.

Kitas su komunikacija susijęs tikslas – skaitymo populiarinimas – yra platesnis nei bendruomeniškumo poreikis. Jis rodo priimtą misiją populiarinti knygų skaitymą tarp socialinių tinklų vartotojų: „Pagrindinis motyvas – skatinti žmones skaityti.“, „norėjosi (ir vis dar norisi) įkvėpti skaitymui“, „Atvesti naujų žmonių į knygų pasaulį, skatinti vaikus ir paauglius skaityti“, „skatinti žmones neužmiršti knygų ir jas skaityti. Su laiku natūraliai atėjo kitas tikslas - parodyti, kad knygos nebūtinai yra skaitomos dėl kiekio ir greičio. Nes pastebėjau, kad daugelio pasiteisinimai neskaitymui yra neturiu daug laiko, neišeina tiek skaityti daug kiek kiti skaito ir panašiai. Dėl to daug kalbėjau apie skaitymą lėtai“, „Myliu knygas ir noriu, kad jas skaitytų kuo daugiau žmonių“. Respondentai ne tik siekia atkreipti jau egzistuojančios skaitytojų bendruomenės dėmesį, bet yra suinteresuoti jos augimu. Kaip tikslą jie išsikelia ne vien tik konkrečių autorių ar knygų populiarinimą, tačiau skaitymą kaip veiklą, kuria verta užsiimti. Neprofesionalia literatūros kritika respondentai siekia tokių pačių rezultatų kaip, pavyzdžiui, valstybinės skaitymo populiarinimo programos.

Prie komunikacinių motyvų galima priskirti ir siekį atkreipti dėmesį į to vertas knygas ar autorius, keletas respondentų yra susiradę konkrečią nišą: „Trečias, kol kas ne taip, kaip noriu, įgyvendinamas tikslas, yra visokių psichologijos, savišvietos ir savipagalbos knygų aprašymas. Man atrodo, kad jų šiuo metu yra labai daug, kartais gal net per daug, ir įmanoma prisiskaityti visokių paviršutiniškų leidinių, pro akis praleidžiant tikrai geras knygas, nes jų ne toks gražus viršelis/per paprastas pavadinimas/mažai reklamos“, „Gal tik psichologinių knygų aprašymas kartais padeda žmonėms tinkamiau pasirinkti, tad tuo gali būti svarbu“ – šie du atsakymai parodo, kad neprofesionalūs literatūros kritikai imasi sričių, kurių neaptaria profesionalai. Tokia pati situacija yra ir su verstinėmis knygomis. Kultūrinėje spaudoje aptariamas labai nedidelis kiekis verstinės literatūros, todėl to imasi neprofesionalai, kurie sutraukia informacijos ir diskusijų ieškančius skaitytojus – dauguma jų įrašų yra būtent apie užsienio literatūrą. Kitaip tariant, šiuo motyvu neprofesionali literatūros kritika užpildo esančią spragą ir nekonkuruoja su profesionaliaja.

Šalia bendruomeniškumo poreikio ir skaitymo populiarinimo prisideda ir asmeniniai motyvai, keletas respondentų įvardinti kaip egoistiniai. 1) Saviraiška: „Trečioje vietoje gan savanaudiškas

tikslas „pasipuikavimas““, „turėdama minčių apie perskaitytą knygą noriu jas „paleisti į eterį“, „Rašyti socialiniame tinkle „Goodreads“ pradėjau pirmiausia dėl saviraiškos“, „susikūriau savo paskyrą, nes jaučiau poreikį dalintis savo mintimis apie perskaitytas knygas“. 2) „Atminties“ funkcija – noras prisiminti perskaitytas knygas ir jų sukeltus įspūdžius: „taip pat dėl to, kad pati po kurio laiko nepamirščiau, ar man patiko kokia nors knyga, nes kartais atrodo – aaaa taip ten visai neblogo knyga buvo, o atsivertusi savo pačios apžvalgą skaitau „nu ir šūdas“ :D“, „Pačioje pirmoje vietoje mano tikslas yra „atmintis“. Su laiku, perskaičius/išklausius didelį kiekį knygų atsiminimas likdavo tik emocinis – tas paprastas patiko/nepatiko jausmas.“ – rašydami apie knygas jie yra priversti reflektuoti patirtą įspūdį taip išpildydami saviraiškos poreikį, o po kažkiek laiko, pamiršę knygą, gali ją prisiminti sugrįžę prie parašytos apžvalgos. Šitaip neprofesionalios literatūros kritikos praktikavimas tampa literatūrinio dienoraščio alternatyva – tam dažnai renkamas „Goodreads“ platforma. 3) Prie asmeninių motyvų galima priskirti ir asmeninį tobulėjimą, pavyzdžiui, kalbos lavinimą: „Tuo pačiu, viešas dalinimasis priverčia mane pasistengti ir parašyti tekstą be klaidų, leidžia pasikartojantiems žodžiams paieškoti sinonimų, ir priverčia taisyklingai „sukonstruoti“ sakinius bei dėstomas mintis. Tai mažas žingsnelis ties asmeniniu tobulėjimu“, „Dabar aprašau, nes knygos aprašymo procesas ir savo vertinimo paaiškinimas man yra įdomus, nors ir ne visada lengvas“.

Filologinį išsilavinimą įgijusių ir lauke kitus vaidmenis užimančių respondentų motyvai iš dalies sutampa su jau aptartais. Jie taip pat mini saviraiškos, bendruomeniškumo ir atminties motyvus, tačiau prisideda veiksnys, kuris paskatino užimti būtent neprofesionalo vaidmenį – anonimiškumas: „[be „Goodreads“] nebūtų tos laisvės, kurią suteikia goodreads ū platforma ir slapyvardis, būtų baisu kažką įskaudinti, supykdyti, gauti kritikos atgal“. Tapatybės neatskleidžiantys ir kultūros lauke dirbantys respondentai teigia, kad savo įžvalgomis nenori susigadinti santykių su pažįstamais literatūros lauko žmonėmis. Anonimiškas padeda to išvengti.

Neprofesionalią literatūros kritiką galima rašyti ir dėl kitų motyvų, išsikėlus šalutinius tikslus. Pavyzdžiui, tarp atsakymų pasitaikė vienas išskirtinis tikslas – tarmės populiarinimas. Nors paskyroje apžvelgiamos bendrine kalba parašytos knygos, visos apžvalgos yra parašytos žemaitiškai: „Žemaičių tarme pasirinkau dėl to, kad tai yra mano šaknis, tai yra dalis manęs, o savo profilyje noriu būti tikra aš. Noriu šios tarmės neužmiršti ir ją dalintis su kitais parodydama, kad Lietuva yra graži savo tautiškumu. O knygos padeda šią tarmę puoselėti ir skleisti“.

Taigi, neprofesionalaus literatūros kritiko pozicija yra lengvai užimama, ją užima skirtingą išsilavinimą įgiję ir įvairiose srityse dirbantys žmonės. Asmeniniai ir komunikaciniai motyvai bei tikslai atskleidžia šios veiklos ypatybes – vienu metu neprofesionali literatūros kritika veikia kaip knygų klubų, skaitymo dienoraščių alternatyva: skelbiant apžvalgas tuo pat metu išpildomi saviraiškos, bendruomeniškumo, atminties poreikiai, prisidedama prie knygų ir paties skaitymo

populiarinimo. Rašytojų ir leidėjų atveju ši vaidmenį paskatina rinktis ir anonimiškumas. Taip pat neprofesionali literatūros kritika tinka ir šalutiniams tikslams.

3. Neprofesionalių literatūros kritikų veiklos ypatybės

Kaip jau buvo minėta, neprofesionalūs literatūros kritikai nėra priklausomi nuo žurnalų ar portalų redaktorių, žurnalų politikos ir strategijos. Taip jie išvengia problemų ar suvaržymų, su kuriais susiduria profesionalūs kritikai: terminai, formos ir turinio reikalavimai, publikacijos laukimas, recenzijų atmetimas, nes knyga jau aptarta, arba rašymas apie redaktorių parinktas knygas. Viena vertus, neprofesionali literatūros kritika suteikia daugiau laisvės, kita vertus, poveikį daro socialinių tinklų ypatybės, savarankiška sklaida.

Kadangi neprofesionalūs literatūros kritikams nereikia su niekuo bendradarbiauti skelbiant tekstus, jų kalbinė raiška nėra tokia tvarkinga kaip profesionalioje literatūros kritikoje, jiems nekeliami griežti reikalavimai. Šį vaidmenį užimant skirtingą išsilavinimą įgiję asmenys, todėl viskas priklauso nuo jų pačių. Dėl šios priežasties galima aptikti neprofesionalios literatūros kritikos tekstų, kuriuose yra rašybos, skyrybos, stiliaus klaidų. Visgi skaitantys ir apie knygas rašantys žmonės yra pakankamai raštingi, tad tokių atvejų tarp knygoms dedikuotas paskyras turinčių neprofesionalių literatūros kritikų pasitaiko mažai – klaidos dažniau pastebimos pavieniuose, anoniminiuose internetinių knygynų komentaruose. Respondentų skelbiamuose tekstuose dažniau vartojamas žargonas, buitinis stilius, anglicizmai, nesilaikoma vieningos citavimo, asmenvardžių rašymo sistemos. Tai dalykai, kuriuos profesionalios literatūros kritikos tekstuose turėtų pataisyti leidinių redaktoriai.

Kūrybinė laisvė atspindi ir turinyje. Kadangi tekstai dažniausiai trumpos apimties, aptariamais tik pagrindiniai knygos aspektai, dominuoja pristatymas, o ne analizė. Dažniau remiamasi įspūdžiais, o ne argumentais. Nors tai ir skamba kaip kritika tekstų turiniui, būtent staigumas, įspūdžių, emocinių perteikimas, rašymas skaitytojams suprantama kalba ir artimu stiliumi yra privalumai neprofesionalioje literatūros kritikoje – tai rodo šio reiškinio populiarumas. Šis savarankiškumas be abejonės daro įtaką kalbinei neprofesionalių literatūros kritikų raiškai ir tekstų turiniui.

Respondentų teigimu, skaitomas ir aprašomas knygas jie pasirenka patys remdamiesi leidyklų naujienomis (kartais konkrečias knygas mainais į apžvalgas pasiūlo pačios leidyklos), draugų ir kritikų rekomendacijomis, socialinių tinklų įrašais, reklamomis, Lietuvos ir tarptautinių premijų, knygų rinkimų ir apdovanojimų rezultatais, taip pat pagal žanrą, temą ir autorių, arba skaito knygų klubuose išsirinktas knygas – išvardinti beveik visi Lietuvoje praktikuojami knygų sklaidos būdai. Atsakymai į klausimą „kaip išsirenkate knygas, apie kurias rašote?“ pasiskirsto į dvi grupes: vieni rašo apie visas perskaitytas knygas ir neapsiriboja konkrečiais atrankos kriterijais. Tai lemia apžvelgiamų knygų įvairovę: „Šiuo metu aprašau net vaikišką literatūrą“, kiti knygas atsirenka. Kai rašoma ne apie visas perskaitomas knygas, šios pasirenkamos subjektyviai. Respondentai remiasi

įspūdžiais: „dalinuosi labiau patikusiomis, arba išties nepatikusiomis“, „Tiesa, parašau ne apie visas knygas, kartais patinkiu, rečiau parašau, jei knyga nepatinka. Neužsiimu knygų malimu į miltus“, galimybėmis: „Stengiuosi parašyti apie visas perskaitytas, bet kartais jaučiuosi tam nepajėgi, ypač, pavyzdžiui, apie poeziją, tai kai kurias knygas praleidžiu, tiesiog įvertinu žvaigždutėmis, kokias tuometu sugalvoju“, taip pat knygas pasirenka pagal temą (pavyzdžiui, apžvelgia tik psichologines ar savipagalbos knygas).

Respondentų skaitymo bei apžvalgų rašymo įpročiai skiriasi. Dažnai skaitoma jau mąstant apie būsimą tekstą: „Skaitydama knygą žymiuosi mintis telefone ir lapukais knygoje žymiu vietas, kurios patinka/kliūva/domina/erzina“, „Knygą skaitant kilusias mintis pasižymiu/užsirašau telefone notes'uose, kurias paprastai naudoju rašydama savo nuomonę“, „Skaitydama užsilenkiu kampučius radusi vietą, kurią norisi cituoti ar kuri atrodo svarbi“, „Skaitydama knygą kai kurias kilusias mintis ar citatas pasižymiu“ ir t. t. Tai rodo, kad respondentams skaitymas ir rašymas nėra du atskiri, vienas po kito praktikuojami hobiai – buvimas neprofesionalių literatūros kritiku daro įtaką skaitymo procesui. Vieni respondentai atsakė, kad apžvalgą rašo vos perskaitę knygą ir publikuoja greitai, remiasi šviežiausiu įspūdžiu, tačiau keletas pripažino, kad rašymo procesas kartais užtrunka: „Neretai apžvalgą rašau praėjus keletui dienų po knygos užbaigimo, kad mintys „susigulėtų“, „kartais knyga paguli šalia kompo, kol prisiruošiu aprašyti. Neretai jau ir būnu pamiršęs, ką ten skaičiau“, „Apžvalgos tekstą rašau per kelis kartus. Pirmasis būna padrikas, tiesiog išrašomos visos einamos mintys. Antras prisėdimas jau būna tvarkymas, gražinimas, visų minčių sujungimas į vieną. Bet iškart apžvalgą rašau žemaičių tarpe, ir redaguojant belieka sudėti reikiamus kirčius“, „Ir tikrai būna, kad sėdžiu prie aprašymo gana ilgai, o teišspaudžiu vos kelias eilutes, nes viskas, kas ateina į galvą, atrodo pernelyg paviršutiška, neesminga, nereikalinga ir pan.“ Skaitymo patirtis įgauna rituališkumo: „Paprastai rašau savaitgaliais, pirmoje dienos pusėje, po lėtų pusryčių, su antru puodeliu kavos“. Rašydami perskaito kitų skaitytojų atsiliepimus, stengiasi nekartoti anotacijos ir pateikti skaitytojams naudingus įrašus. Gailiūtė-Bernotienė pastebi, kad „[s]kaitant grožinę literatūrą nieškokma jokios naudos <...>. Skaitytojai beveik vienu balsu tvirtina, kad skaitymas jiems – poilsis, padedantis atgauti jėgas ir pataisantis nuotaiką“ (2016, 73), tad pastabų žymėjimasis, leidimas susigulėti mintims, apžvalgų perrašymas (nepaisant to, kad niekas neįpareigoja to daryti) nutolina juos ir jų skaitymo bei rašymo įpročius nuo paprastų skaitytojų ir priartina prie literatūros profesionalų, kurie skaitydami knygas ruošiasi apie jas rašyti. Visgi nė vienas respondentas neatsakė, kad apžvelgiamą knygą skaito daugiau nei vieną kartą.

Apžvelgdami knygas respondentai vadovaujasi įvairiais vertinimo kriterijais. Beveik visi respondentai savo kriterijus apibendrina žodžiu „subjektyvūs“, nors kalbėti apie objektyvius kriterijus ir profesionalioje literatūros kritikoje yra sunku. Visi vertinimo kriterijai yra subjektyvūs

(nepaisant to, kad profesionalioje literatūros kritikoje stengiamasi pateikti objektyvius argumentus), todėl produktyvesnė yra abstrakčių ir konkrečių kriterijų skirtis – abu tipai nuskamba tiek su literatūra susijusių, tiek nesusijusių respondentų atsakymuose. Prie abstrakčių kriterijų būtų emocinis poveikumas, įdomumas, sukeliamas įspūdis, jau susiformavusio skonio atitikimas, knygos siužeto sąsajos su asmeniniais išgyvenimais. Atsakymuose nuskambėjo visi profesionalių literatūros kritikų iškeliami kriterijai (Chong, 2021, 43), kuriuos galima pavadinti konkrečiais: veikėjai („kiek įtikino veikėjų elgesys“), siužetas („Labiausiai atsižvelgiu į knygos siužetą, tematiką), struktūra („[atsižvelgiu į] pasakojimo nuoseklumą), kalba, temos ir idėjos bei žanriniai lūkesčiai („visada galvoju apie žanrą ir tai, kokius reikalavimus jam keliu“). Taip pat minima vertimo kokybė, redagavimas ir korektūra. Daugumoje atsakymų nuskambėjo bent po keletą minėtų kriterijų, keliuose beveik visi (paryškinimai mano – M. P.):

Kriterijai visiškai subjektybūs, aš emociškai skaitytoja. 🧡 😊

*Man svarbu **kalbos stilius ir turtinga kalba, išpildyti gilūs charakteriai, painios istorijos, paslapties elementas, mėgstu magiškąjį realizmą, skandinavišką tamsumą ir vilties apraiškas tamsoje. Man svarbu, kad emociškai, jausmiškai kažką liestų ir kabintų. Tema, ar siužetas, ar charakterio vieno gero užtenka kartais, kad vertinčiau teigiamai.** Kaip kokia Olivija Kiteridž, Baba Dunja, Brita Marija ar Uvė.*

*Santykių ir psichologiniai momentai svarbūs, ar neperspausta, nepritepta ar tikiu veikėjais, ar rūpi. **Poetiška kalba prozoje visad žavi.** Tarkim, Maxence Fermine "Sniegas", "J. Kalman Stefanson "Dangus ir pragaras". Paskutiniu metu mėgaujuos visa nauja nurauta literatūra etno, legendų ir pasakų motyvais ir jų interpretacijomis. Jaujininkas, Lydekaitės burtai, Žmogus, mokėjęs gyvačių kalbą ir pan. Skaitau nemažai poezijos, ten kriterijus jausmas ir ar suprantu, susitapatinu. Matyt nenustebinsiu, kad tarsi nieko labai konkretaus. Tiesiog žinau, ką mėgstu, tai vertinimas visad subjektyvus ir emocinis.*

Skelbiant apžvalgas socialiniuose tinkluose svarbus vizualumo aspektas (Valienė, 2021) – „Instagrame“ fotografija netgi yra privaloma, todėl prie rašymo ir publikavimo procesų prisideda vaizdo atranka. „Facebooke“ ji privaloma nėra, tačiau beveik visi ten skelbiami įrašai yra su fotografijomis. Iš platformų išsiskiria „Goodreads“, kur vaizdo medžiaga beveik niekada neskelbiama. Disertacijoje Gailiūtė-Bernotienė pastebi, kad skaitytojus teigiamai veikia knygų pateikimas, „kuris visų pirma žada poilsį ir pramogą“ (2016, 95) – būtent toks knygų pateikimas socialiniuose tinkluose išryškėja žiūrint į respondentų profilius „Instagrame“ ir „Facebooke“ – fotografija yra pirmas dalykas, kurį pamato sekėjai, ji gali nulemti sekėjų pasirinkimą perskaityti apžvalgą arba neatkreipti dėmesio ir pereiti prie kitų įrašų.

Dauguma neprofesionalių literatūros kritikų savo įrašuose įkelia apžvelgiamos knygos viršelį, šis būna nufotografuotas jų pačių, kompozicijoje su knygos tematika susiję (pavyzdžiui, vaistų buteliukai ir medicininės žirklės šalia romano „Siaubo sanatorija“) arba jaukumo įspūdį keliantys

daiktai (žvakės, smilkalai, gėlės, puodeliai, gamtos objektai), taip pat keliamos asmenukės su knyga. Nuotraukų erdve tampa namai arba gamta (pievos, paplūdimiai, ežerai). Jei skaityta elektroninė knygos versija, knygos viršelis būna atidarytas telefone, planšetiniame kompiuteryje ar elektroninių knygų skaityklėje. Nors dalis šių kompozicijų neatrodo natūraliai ir yra suplanuotos, jos kelia teigiamas asociacijas, patraukia akį. Atrodo, kad susiformuoja nerašytos vizualumo taisyklės, kurių laikosi visi neprofesionalūs literatūros kritikai – kas pradžioje atrodė kaip vieta improvizacijai, tapo savotišku stereotipu. Apžvalgą lydinčią nuotrauką galima laikyti atskiru fotografijos žanru.

Vizualumo aspektas įsiterpia ir į skaitymo-rašymo procesus: „Pirmas žingsnis yra nuotraukos paruošimas socialiniams tinkams“, „Skelbiu dažniausiai pagal tai, kaip nuotraukos dëllojasi bendrame vaizde instagrame“, „pasidarau nuotraukų, pasirinktą nuotrauką apdirbu programomis taip, kad tiktų mano profilio tinklui“, „Šiuo metu prie knygos aprašymo derinu vaizdus kažkuo besisiejančius su knygos autoriumi, pavadinimu ar turiniu. Tos nuotraukos visada būna iš mano aplankytų vietų, tad kartu galiu dalintis atrastomis istorijomis. Pasirinkimas vyksta dviem etapais: peržiūriu perskaitytų knygų sąrašą, po to atsiverčiu nuotraukų albumą. Ir čia jau turi „atitikti kirvis kotą“. Kartais knygos savo aprašymų laukia metus. Kartais keliones planuoju ten, iš kur man reikalinga nuotrauka“ – šis atsakymas aiškiai rodo, kad dėl fotografijų reikšmės socialiniuose tinkluose respondentai suvokia vizualumo svarbą ir skiria jam išskirtinį dėmesį. Neprofesionalią literatūros kritiką galima apibendrinti kaip trijų, keistis vietomis galinčių žingsnių procesą: skaitymas, rašymas, fotografijos parinkimas.

Vykdydami savo veiklą neprofesionalūs literatūros kritikai susiduria su įvairiais iššūkiais, juos galima suskirstyti į tris grupes: medijos pobūdžio, asmeninius ir literatūros lauko nulemtus. Medijos pobūdžio keliama iššūkiu yra susiję su socialinių tinklų ypatumais, kyla dėl veiksmų, nesusijusių su literatūros kritika: „Erzina FB siūlymai paryškinti tekstus ar pirkti didesnę sklaidą“, „Ribotas ženklų skaičius rašant apžvalgą“, „Gražaus vizualo formavimas“, „Kitas iššūkis susijęs su „patiktukais“ – dažnai juos sulyginu su aprašymų perskaičiusių žmonių skaičiumi“, „Didžiausias iššūkis yra parašyti kuo trumpiau, atskleidžiant kuo daugiau.“, „Didžiausias iššūkis būna sulaukti tinkamo apšvietimo nuotraukai pasidaryti (ypač žiemą)“, „Be to, erzina nuotraukų darymas - joms Instagram platformoje skiriama daug reikšmės, o man tai nėra taip svarbu“ – privalomos fotografijos ir ribotas ženklų skaičius tai techniniai dalykai, veikiantys „Instagrame“ rašančius žmones. Išskirtinai „Goodreads“ ir „Facebook“ naudojančios respondentės su jais nesusiduria. Nepriklausomai nuo naudojamos platformos veikia asmeniniai iššūkiai, susiję su rašymo procesu: „Kartais sunku rasti laiko“, „nėra laiko, nes reikia spėti dirbti“, „rasti įkvėpimo tekstui parašyti, kai minčių kartais trūksta“, „Didžiausias iššūkis manau yra idėjos ir originalumo atradimas“, „man nėra lengva savo įspūdį sudėti į žodžius taip, kad būtų asmenišką, bet ne per daug, neatkartotą siužeto, bent jau man pačiai

neskambėtų banaliai, tyčia nieko neįžeistų ir pan.“ Bendri ir lauko nulemti iššūkiai: atsakymuose akcentuojama didelė konkurencija ir rinkos mažumas: „Norint būti pastebėtam, reikia būti labai aktyviam (kažkada turėjau norą turėti daugiau sekėjų)“, taip pat įtampa tarp bendruomenės narių: „Jei nesiveli į jokiais dramas ir pasikūrusias audras, tai gal kartais jaučiama konkurencija, pavydas. Tai tikrai jaučiasi. Noras įgelti, įkąsti iš kitų bookstagramerių“, „Nebent kokie randominiai psichai ateina pakomentuoti, bet juos tiesiog ignoruoju. Dažniausiai...“, „Tačiau turiu pridurti, kad kartais reikia pasistengti per daug neišsišokti, pasistengti ir per daug nesidalinti savo asmeninėmis pasaulietinėmis pažiūromis ir visuomet išlikti politiškai korektiška. Socialinis spaudimas kartais tikrai yra jaučiamas“. 6 iš apklaustųjų atsakė, kad rašant socialiniuose tinkluose jiems iššūkių neiškyla, tačiau tai nereiškia, kad jie nesusiduria su aptartais iššūkiais. Perklausimas parodė, kad šių dalykų jie iššūkiais nelaiko.

Kita su socialiniais tinklais glaudžiai susijusi praktika – puslapio ar profilio sklaida. Laisvos rinkos sąlygomis leidyklų ir kultūrinės spaudos veikla be jos neįsivaizduojama. Visgi neprofesionalūs literatūros kritikai nėra linkę į ją investuoti. Dalis apklaustųjų nesiima papildomų veiksmų ir savo sklaidą vadina natūralia, organiška (tarp jų įeina ir anonimiškumą išlaikantys literatūros lauko dalyviai), arba išnaudoja nemokamus sklaidos būdus: dalinasi savo įrašais knygų grupėse, knygynų atsiliepimuose prideda savo paskyros nuorodą, įrašuose žymi leidyklas, kad jos pasidalintų apžvalgomis, skelbia konkursus knygoms laimėti. Kadangi „Goodreads“ platformoje galimybių užsiimti sklaida dar mažiau, vartotojai dalinasi savo apžvalgomis per kitų socialinių tinklų paskyras arba kreipiasi į draugus: „Ir iš karto pranešu draugėms, kad GR platformoje uždėtų „laiką“. Keli mokamą reklamą išbandę respondentai išreiškė nusivylimą: „Kelis kartus esu pirkusi mokamą reklamą – ne itin dideli rezultatai.“, „Kelis kartus mėginau pirkti reklamą, tačiau asmeninėje patirtyje nepasiteisino“. Kadangi respondentai nesiekia savo veiklos monetizuoti ar kitaip iš jos pasipelnėti (kaip jau parodė motyvų ir tikslų aptarimas), papildomos finansinės investicijos neapsimoka.

Šiame skyriuje atsakymai atskleidė, kad respondentai, nors ir pasinaudoja neprofesionalios literatūros kritikos suteikiama laisve (nėra varžomi profesionalios kritikos taisyklių ir reikalavimų), susiduria su kitokiais suvaržymais, iššūkiais: nulemtais medijų, kritikos lauko ir asmeniniais, patys turi užsiimti sklaida. Respondentai savo nuožiūra renka knygas, remdamiesi skirtingais sklaidos kanalais, ši veikla veikia jų skaitymo ir rašymo įpročius, priartina prie profesionalios kritikos darbo metodų. Respondentai vadovaujami abstrakčiais ir konkrečiais vertinimo kriterijais, kurie svarbūs ir profesionaliai kritikai. Dėl šių veiklos ypatybių neprofesionalius literatūros kritikus galima laikyti tarpine grandimi taip skaitytojų ir profesionalių literatūros kritikų.

4. Neprofesionalių literatūros kritikų socialumas

Praeituose skyriuose aptarti klausimai apsiribojo vidiniais neprofesionalių literatūros kritikų veiklos aspektais, individualiais pasirinkimais. Nors jie yra svarbūs siekiant suvokti šią veiklą ir ją vykdančius asmenis, didelę reikšmę turi priklausymas literatūros laukui, jo suteikiamos galimybės, kuriomis rašantieji gali (ne)pasinaudoti – pavyzdžiui, kaip santykį su leidyklomis ar autoriais veikia tai, kad respondentai nėra finansiškai priklausomi nuo literatūros lauko, ar tai padaro juos labiau kritiškus apžvelgiamoms knygoms?

Užuominos į priklausymo laukui svarbą pasirodė respondentams kalbant apie bendruomeniškumo poreikį bei socialiniuose tinkluose kylančius iššūkius. Publikuodami tekstus ir pritraukdami auditoriją respondentai įgauna daugiau įtakos, užmezga santykį su kitais lauko dalyviais, susiformuoja apie juos nuomonę. Rėmėjų, dovanojamų knygų atsiradimas veikia veiklos strategijas, taip pat ir jų pačių požiūrį į save kaip lauko dalyvius.

4.1. Santykiai su leidyklomis

Lietuvoje, kaip ir kitose valstybėse, leidyklos ir knygynai bendradarbiauja su neprofesionaliais literatūros kritikais. Neprofesionali literatūros kritika iš leidyklų perspektyvos yra rinkodaros dalis, tą patvirtina abu vaidmenis užimanti leidėja: „Kaip leidėja suprantu, kad tai – vienas pagrindinių knygų reklamos būdų“. Gailiūtė-Bernotienė pabrėžia, kad skaitytojus geriausiai veikia trumpos apimties tekstai ir jų kiekis: „skaitytojai mėgsta ne tiek išsamias, kiek gausias rekomendacijas“ (2016, 73) – tokie dominuoja neprofesionalioje literatūros kritikoje. Gausumas pasireiškia, kai skirtingi profiliai dalinasi tos pačios knygos apžvalgomis, sukurdami virusinį (angl. *viral*) efektą. Svarbu paminėti, kad šis santykis teikia naudą abiem pusėms – neprofesionalūs literatūros kritikai savo apžvalgomis vykdamy knygų ir prekės ženklo sklaidą (įrašuose beveik visada pažymima knygą išleidusi leidykla ir / arba padovanojęs knygynas) reklamuoja ir savo paskyras. Leidyklos naudodamosios dalinimosi (*share*) funkciją dalinasi tomis apžvalgomis savo paskyroje arba paprašo leidimo perpublikuoti, cituoti ir taip pareklamuoja neprofesionalių literatūros kritikų profilius („Lapo“ leidykla pasiklausė leidimo pasidalinti Yun‘ichiro Tanizaki knygos „Odė šešėliams“ apžvalga. Beje, publikavo tik rimtąją apžvalgos dalį, o nerimtosios apie tualetus – ne“), kartais netgi perka mokamą reklamą socialiniuose tinkluose, kurioje rodo neprofesionalių literatūros kritikų atsiliepimus. Tai reiškia, kad teigiamos apžvalgos yra naudingos respondentams, nes jų tekstą galės išvysti leidyklų auditorijos – potencialūs sekėjai. Kartais leidyklų puslapių yra gerokai didesni už kritikų. Pavyzdžiui, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla (14 tūkstančių patiktukų ir 17 tūkstančių

sekėjų „Facebooke“ dalinosi vos 800 sekėjų turinčio neprofesionalaus kritiko apžvalga (2025 05 05 duomenimis). Tai reiškia, kad vertinamas ne tik apžvelgiančių profilių populiarumas, o gausa. Kaip jau paaiškėjo aptariant vizualumo svarbą – apžvalgos nėra vienintelis naudą leidykloms teikiantis dalykas – šalia apžvalgos skelbiamą knygos fotografiją galima laikyti tokiu pat svarbiu aspektu. Todėl vaizdo sukūrimas tampa paslaugos dalimi.

Kai kurie neprofesionalūs literatūros kritikai su savo sekėjais yra atviri – apžvalgų pabaigoje deklaruojamas santykis su rėmėjais. Pavyzdžiai iš atsitiktinių „Instagram“ įrašų: „Knygą padovanojo @knygynu_tinklas_vaga , tai reklama“, „#dovana #reklama“, „Už knygą dėkoju @leidyklasofoklis ! Tai nekeičia mano nuomonės“, „Ačiū @knygynu_tinklas_vaga už dovanas. ❤️ Reklama“ ir panašiai. Paminėti, kad įrašas yra reklama nėra leidyklų reikalavimas, respondentų teigimu dovanodamos knygas jos nekelia papildomų ar išskirtinių sąlygų. Reklama pažymima dėl socialinių tinklų taisyklių ir Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos Reklamos žymėjimo socialinėje erdvėje gairių, kurios nurodo, kad privaloma paminėti, jei įrašai yra remiami, už juos suteiktas produktas arba paslauga. Taip pat minimas sąžiningumas prieš savo auditoriją: „Darau iš dalies dėl Lietuvos reklamos įstatymo, pagal kurį privaloma žymėti #reklama dovanotus dalykus, bet didžiąja dalimi savo iniciatyva“, „Žymiu, nes taip jaučiuos sąžininga ir prieš save, ir prieš tuos, kas skaito. Ir, rodos, teisiškai taip yra teisinga, net jei ne piniginiai santykiai, o produktas gautas“, „Tai darau apsidrausdama dėl instagramo reklamos taisyklių ir norėdama būti sąžininga prieš savo skaitytoją“. Kai kurie neprofesionalūs literatūros kritikai atskirai nepabrėžia, kad knyga yra dovanojama: „Pasidalinu knygomis gavusi story. O kada jau skaitau tada ne visada atsimenu net uždėti, bet to ir niekas neprašo“. Tačiau įrašo gale pažymi knygą išleidusią leidyklą. Tikėtina, kad iš šimtų ar tūkstančių neprofesionalių literatūros kritikų ryšius su leidyklomis deklaruoja tikrai ne visi. Ši sritis nėra griežtai kontroliuojama, tą padaryti būtų sunku, todėl kyla problema, kad net ir skaitytojų sferoje gali slypėti užslėpta reklama.

Knygos dovanojamos ne tik kritikams, bet ir jų sekėjams: „Drauge su @leidykla.helios noriu padovanoti tris knygas!“, „Kartu su @knygynu_tinklas_vaga norime Tau padovanoti“, „Kartu su draugais @svajoniu_knygos norime padovanoti šviežiausią leidyklos naujieną“ (atsitiktiniai pavyzdžiai iš „Instagram“). Tokie konkursai prisideda ir prie leidyklos, ir prie kritikų profilių sklaidos, nes keliama reikalavimai tapti sekėjais, pasidalinti įrašu, kartais pakomentuoti ar komentaruose pažymėti draugą. Kartais neprofesionalūs literatūros kritikai konkursus organizuoja savo iniciatyva, dovanoja susikaupusias knygas. Šioje veikloje knygų dovanojimas yra populiariausia praktika, vyrauja knygos-apžvalgos mainai. Tai sutampa su JAV vyraujančia praktika: leidyklos nelinkusios išlaidauti – kai įprasti „Instagram“ nuomonės formuotojai už įrašus gauna tūkstančius, „bookstagrameriai“ tegauna knygų (Pope, 2019).

Žvelgiant vien tik į apžvalgas sunku nustatyti, kaip šis ryšys paveikia rašymo procesą. Be to, ne visos dovanotų knygų apžvalgos socialiniuose tinkluose yra vien tik teigiamos, kartais apžvelgiami ir nepatinkantys aspektai⁵: „ NEPATIKO: Pirmoji knygos pusė judėjo gana lėtai, o tai šiek tiek slopino įsitraukimą į siužetą. Kartais maišėsi praeities prisiminimai ir dabarties įvykiai, nes jie buvo pateikiami tuose pačiuose skyriuose. Taip pat vienu momentu autorė, mano nuomone, atskleidė per daug informacijos ir išdavė siužeto paslaptis kiek per anksti <...> Už knygą dėkoju @leidyklasofoklis ! Tai nekeičia mano nuomonės.“ (skaituole, 2025). Keletas atsakiusiųjų pripažino, kad atsiradus papildomam santykiui rašyti pasidaro sunkiau: „Taip, esu pastebėjusi, kad vos atsiradus bet kokiam įsipareigojimui rašyti darosi sunkiau, bent man“, „Sakyti, kad visiškai jokios įtakos knygos dovanojimas nepadaro irgi negaliu. Sakykime, kad ta įtaka būna tokia, kad pasistengiu knygoje išvelgti kažką gero ir verto dėmesio, juk ne kiekviena knyga atsirakina“. Dėl šios priežasties du respondentai nurodė atsisakantys siūlomų knygų ir šią praktiką vertina neigiamai: „skeptiškai žiūriu į ką tik išleistų, leidyklos dovanotų knygų apžvalgas. Supratu, kad tai – rinkodaros dalis, tačiau aš noriu skaityti ką noriu“. Dar keletas pripažino dovanų negaunantys, tai tikriausiai yra dėl mažo sekėjų skaičiaus (keli šimtai) ar rašymo tik į „Goodreads“ platformą, kuri ne tokia palanki reklamai. Visgi dauguma respondentų teigia, kad dovanojimo faktas jų vertinimui įtakos nedaro: „Mes su bendražyge <...> sutarėme, kad jokie pinigai ir jokios dovanos neis aukščiau skaitytojų pasitikėjimo. Objektyvumą išlaikyti ne bandome, o išlaikome. Jei leidyklos nusprendžia knygų nebesiūsti, o nusprendžia, tai jų pasirinkimas“, „Kai leidyklos ar autoriai siūlo bendradarbiauti, visuomet perspėju, kad rašysiu taip, kaip bus, nemeluosiu nei sau, nei kitiems skaitytojams, nevaidinsiu, kad knyga labai patiko, jei ji manęs išvis nepalietė“, „Visuomet stengiuosi išlikti objektyvi“, „Norisi, kad leidyklos matytų vertę. T.y augančius pardavimus ir tai, kad mano apžvalgos yra gilesnės nei įprasta ir visuomet nuoširdžios. Nestatau sau tikslo visas knygas pozicionuoti kaip nerealias ir vertas dėmesio, nes taip nėra. Mano sekėjai yra užimti žmonės, o mano tikslas padėti jiems pasirinkti dėmesio vertas knygas, tad tai ir darau. Nėra taip, kad leidyklos tikisi tik gerų atsiliepimų. Čia labiau yra naujų knygų apžvalgininkų klaida taip manyti“. Būtent šioje situacijoje pasireiškia aptartas neprofesionalių literatūros kritikų autonomiškumas: „Kadangi esu suaugęs, dirbantis bei uždirbantis žmogus bei manau esu susikūrus savo gerbuvį taip, kad galiu sau leisti įsigyti tas knygas, kurias noriu – man nėra labai aktualu gauti rėmimą. Tad jaučiuosi laisva reikšdama savo mintis“. Ne vienam padeda šioje veikloje įgauta patirtis: „Kartais kyla sunkumas, jei viena po kitos tos pačios knygos atsiųstos knygos nepatinka, bet aš jau šioje rolėje šešti ar septyni metai, tad jau turiu storą odą ir vidinį stuburą“, „Dirbu su nemažai leidyklų ir per laiką sunkumo lieka vis mažiau“. Viena iš naudojamų strategijų – rinktis

⁵ Svarbu paminėti, kad socialiniuose tinkluose publikuojami tekstai yra per mažos apimties, kad įsigilintų į visas stipriąsias ir silpnąsias knygų puses. Dėl savo apimties jie yra palankūs nepatogių minčių nutylėjimui, ką, pavyzdžiui, būtų sunkiau padaryti tradicinėje recenzijoje.

tik dominančias knygas, taip respondentai išvengia knygų, apie kurias nenorėtų rašyti. Iš atsakymų paaiškėja, kad leidyklos bendradarbiauja gan laisvai, siūlo ne konkrečią knygą, o leidžia rinktis iš naujienų: „Leidėjai, su kuriais bendradarbiauju, klausia, kas mane domintų, o aš ir renkuosi, tik tai, kas man įdomu“, „visada galiu rinktis iš knygų asortimento ir renkuosi tas knygas, kurios daugiau/mažiau mano skonio“, „Mano pozicija – imti tik tas knygas, kurios mane domina“, „Su tam tikromis leidyklomis turiu labai artimą ryšį, tad jie jau pažįsta mano skonį ir rekomenduoja tam tikras knygas, į kurias gal pati nebūčiau atkreipusi dėmesio“.

4.2. Santykiai su autoriais ir skaitytojais

Dalis cituotų atsakymų atskleidžia, kad respondentai santykį su savo auditorija vertina labiau nei santykį su leidyklomis, jie tiki, kad nuoširdumas apsimoka, tai jų *illusio* dalis: „Skaitytojas, susiviliojęs kitomis apžvalgomis, gali nusipirkti knygą ir ja nusivilti ir tuomet, perskaitęs mano apžvalgą, manimi bus linkęs pasitikėti labiau kitais kartais“, „Melavimas sau ir kitiems greitai pasimato“, „Vis tik paprastų skaitytojų atgalinis ryšys yra pats smagiausias“. Jei nebus jais pasitikinčių sekėjų, visa veikla ir santykis su leidyklomis neteks prasmės. Finansinė nepriklausomybė ir sukaupta auditorija tarsi pastato neprofesionalių literatūros kritikų į galios poziciją prieš leidyklas: „Dėl knygos padovanojimo vadinimo „rėmimu“ būtų galima ginčytis, nes jei realiai įvertinčiau knygos skaitymo ir rašymo laiką, gautųsi, kad tai aš remiu leidyklą“. Prie galios pozicijos prisideda ir tai, kad neprofesionalių literatūros kritikų aktyviai remia internetiniai knygynai „patogupirkti“, „knygos.lt“ ir kt., kurie prekiauja įvairių leidyklų knygomis ir jas dovanuoja mainais už paminėjimą įrašuose, audioknygų svetainės, kuriose taip pat talpinamos skirtingų leidyklų knygos – kad jų knygos tampa rėmimo objektu pačios leidyklos nesužino. Taip pat dalis respondentų naudojami bibliotekomis. Todėl neprofesionaliems literatūros kritikams leidyklų dovanos nėra būtinos, joms tenka sutikti su sąlyga, kad dovanotos knygos gali būti įvertintos nepalankiai: „Mano sąlyga yra – rašysiu nepagražintus savo įspūdžius. Jei patys abejojate savo knyga, geriau man net nesiųskite – nėra laiko skaityti blogas knygas“. Respondentų santykis su knygas dovanojančiais autoriais kitoks nei su leidyklomis. Pirma, tokių interakcijų yra mažiau. Įprastai knygų sklaida užsiima leidyklų atstovai, nebent autorius knygą išleido savilaidos būdu. Antra, respondentų teigimu, bendravimas tiesiogiai su autoriumi labiau varžo: „Autorius dovanodamas knygą kartu atsineša viltį, kad liaupsinsi jo knygą, o to daryti vien dėl to, kad knyga dovanota, aš nedarau“. Bendravimas su autoriumi, o ne leidyklos atstovu ar pačia leidykla (jei žinutės rašomos iš oficialios paskyros) nėra toks patogus, todėl šitaip neprofesionalūs literatūros kritikai knygas priima rečiau. Su panašia problema susiduria ir profesionalūs literatūros kritikai – recenzuoti iš autoriaus gautą knygą yra sunkiau.

Kitokių, ne su sklaida susijusių santykių, su rašytojais didelė dalis neprofesionalių literatūros kritikų neturi, jie patys seka rašytojus socialiniuose tinkluose arba apsiriboja skaitytojo-rašytojo ryšiu: „Su rašytojais randu tarpusavio ryšį tik per knygas“. Kai kurie autoriai seka neprofesionalius literatūros kritikus, reaguoja į jų įrašus, jais persidalina. Respondentai to bando nesureikšminti: „Nežinau, ar tinka žodis „neutralus“. IG auditoriją turiu (bent jau širdelėms), bet gilesnis bendravimas nevyksta“. Kai kurie teigė, kad keletą rašytojų pažįsta, palaiko draugiškus santykius.

Kitokioje situacijoje atsiduria literatūros srityje dirbantys respondentai. Jų santykiai su rašytojais yra darbiniai arba asmeniniai (yra geri draugai, pažįstami). Tačiau kadangi atsakiusieji rašo po slapyvardžiais, šį santykį veikdami neprofesionalaus literatūros kritiko vaidmenyje bando suspenduoti: „Visada galvoju apie tai, kad bent jau prieš savo sąžinę reikia kiek įmanoma žvelgti objektyviai, neteikti pirmenybės toms knygoms, kurių virtuvę geriau žinau. Bet santykis su tomis knygomis vis tiek būna kitoks. Kaip tą dalyką apeiti ir nepradėti reklamuoti „savo“ knygų kitų sąskaita, visada buvo smagus uždavinys, darbo pradžioje su juo susidorodavau sunkiau, dabar jau, atrodo, geriau pavyksta, taip labai nebesusitapatinu su savo darbu, matau, kad kartais jis nieko vertas, stengiuos to nenuslėpti...“ Anonimiškumas išnaudojamas ne savo leidyklos ar pažįstamų autorių knygų sklaidai ir teigiamiems vertinimams (nors įmanomas ir toks variantas, tačiau gautuose atsakymuose nepasitaikė). Juo prisidengiama norint išreikšti asmeninę nuomonę, kuri galėtų sugadinti santykius su susijusiais asmenimis: viename atsakyme buvo istorija apie autorę, kuri perskaičiusi knygos apžvalgą verkė.

Iš visų literatūros lauko dalyvių artimiausią santykį neprofesionalūs literatūros kritikai turi su kitais skaitytojais, savo sekėjais: „Santykis su skaitytojais yra stiprus ir gan aktyviai dalyvauju vietinėje „Keiskimės knygomis UK“ grupėje, kuri susikūrė covido metu. Ten susipažinau su daug nuostabių žmonių ir gavau lyg antrą įkvėpimą ir meilę knygoms“, „Su skaitytojais - priklausau keliems knygų klubams, turiu skaitančių draugų su kuriais šnekamės apie knygas“, „O su kitais skaitytojais ir skaitytojomis būna labai įdomu pašnekėti, tuo „Goodreads“ kartais dar pradžiugina – atsiranda, kas daugiau žino ar perskaitė knygą kitaip, tada galima palyginti įspūdžius, pabandyti suprasti, kodėl skaitoma skirtingai – ar čia teksto ypatumas, ar skaitytojų skirtingi įgūdžiai, poreikiai ir aplinka“, „Daugybę metų turiu knyginių draugių būrelį, jame aptariame skaitomas knygas, turime tradicijų“ ir panašiai. Atgalinis ryšys iš skaitytojų vertinamas labiau nei atgalinis ryšys iš leidyklų ar autorių. Tai paaiškina, kodėl ištikimybė skaitytojams įvardijama kaip svarbesnė už santykį su leidyklomis.

4.3. Tapatinimasis su skaitytojais

Tokį artimą santykį su skaitytojais galima paaiškinti tuo, jog dauguma respondentų, paklausti kokią vietą sau priskiria literatūros lauke, save identifikuoja kaip skaitytojus (šalia pasikartoja apibūdinimai „eilinis“ ar „tiesiog“ skaitytojas), knygų mylėtojus, kurie dalinasi atgaliniu ryšiu, arba teigia, kad sau nepriskiria jokio vaidmens. Atsakymuose į šį klausimą pasikartoja motyvas populiarinti skaitymą ir bendruomeniškumo poreikis: „Švietėjiška veikla ir knygų skaitymo skatinimas. Mano tikslas, kad žmonės, matydami kiek geros ir skirtingų sričių literatūros yra patikėtų, jog kiekvienas gali sau atrasti reikiamą knygą. Įsivaizduoju save kaip žmogų, buriantį skaitančių, intelektualių žmonių bendruomenę ir sudarančią erdvę kalbėtis apie knygas kol emocijos ir vaizdai dar gyvi“, „Niekada apie tai giliai nesusimąsčiau, tačiau neseniai kolegė man prasitarė, kad aš ją įkvepiu daugiau skaityti. Manau tai ir yra mano veiklos geriausias vertinimas ir pridėtinė vertė“, „Labiau gal matau save kaip skaitymo populiarintoją, džiaugiuosi, kad mano pavyzdys įkvepia kitus, turiu labai akivaizdžių pavyzdžių darbe, kai visiškai neskaitytą kolegą pradeda perskaityti po knygą ir daugiau per mėnesį“ – tačiau šiuose atsakymuose papildomai pasimato ir veiklos rezultatai. Tai patvirtina anksčiau prieitą išvadą, kad neprofesionalūs literatūros kritikai yra sau priskybę skaitymo skatintojų, literatūros populiarintojų misiją, kurios laikosi ir pagal kurią matuoja savo veiklos sėkmingumą – tai jie mato kaip prasmingiausią savo veiklos dalyką, todėl šia skaitymo populiarinimo misiją galima laikyti neprofesionalių literatūros kritikų *illusio*.

Visi respondentai pripažino, kad atgalinis ryšys iš aukščiau aptartų lauko veikėjų jiems yra svarbus. Dalis savo poziciją suformulavo paradoksaliai – nerūpi, bet malonu sulaukti. Tinklaraštyje rašantis respondentas: „Atsakomojo ryšio beveik negaunu, tad ir nežinau, ar jie labai skaitomi ir ar išvis kas nors žino, kad toks tinklaraštis <...> egzistuoja?“ Atsakymuose išskiriamos kelios priežastys, kodėl atgalinis ryšys svarbus: 1) neprofesionaliems literatūros kritikams malonu būti pastebėtiems, patiktukai ir teigiami komentarai sukelia pozityvias emocijas – per juos pajaučiamas pripažinimas. 2) Diskusijos. Ne vienas respondentas pabrėžė būtent diskusijų teigiamą džiaugsmą: „Man rūpi dialogas, diskusija ir ryšys. Tikiu, kad jame gimsta naujos mintys ir atsiveria horizontai. Mėgstu apie knygas kalbėtis tiek su skaitytojais, tiek su mėgstamais autoriais, tiek su leidėjais“, „Malonu būti pastebėtu, sulaukti atsakymo, abipusis ryšys labiau suasmenina knygą“, „Taip, rūpi, bet daugiausia kaip diskusijos objektas“, „Tam tekstai ir yra publikuojami, kad susilauktų atgalinio ryšio, norisi užmegzti ryšį, įskelti diskusiją“, „Malonu, kai tekstai būna pastebėti, vystosi diskusijos“, „Teko FB paskyroje pasiginčyti su knygos vertėju/a, džiaugiuosi, kad vertimas ne tik man vienai kliuvo, buvo ir daugiau juo nepatenkintų skaitytojų“. Atgalinis ryšys išpildo asmeninius ir komunikacinius motyvus.

4.4. Santykis su profesionaliais literatūros kritikais

Nors visi respondentai teigia, kad nepretenduoja į literatūros kritikų ir su jais nekonkuruoja, o savo veiklos nelaiko viena iš kritikos formų, jų požiūris į profesionalią literatūros kritiką išsiskiria. 15 atsakiusiųjų profesionalūs literatūros kritikų tekstus skaito ir vertina teigiamai: „Skaitau, domiuosi, smalsu pasitikrinti, ar sugaudžiau visus knygos niuansus, gauti naujų įžvalgų“, „Stengiuosi skaityti kuo daugiau, dažniausiai tyčia ieškau, kai kokio nors kūrinio nesuprantu arba norisi perskaityti įvairesnių interpretacijų ir apskritai profesionalaus įvertinimo“, „Skaitau, labai patinka profesionalios recenzijos, tik kad jų būna mažokai“, „Kartais, kai pamatau man įdomios knygos apžvalgą kažkur kultūrinėje spaudoje, būtinai perskaitau, bet tai nebūna dažnai“, „Taip, skaitau, bet tik tas recenzijas kurios susijusios su mano skaitomais/perskaitytais kūriniais. <...> Labai pozityviai vertinu recenzijas kultūrinėje spaudoje, nes jos padeda praplėsti akiratį, suvokimą ar padeda suprasti tai ko, galbūt, nepastebėjai ar net nežinojai“. Netgi laiko patikimiausia kritikos forma: „Daugumos ne specialistų apžvalgų net neskaitau, nes ten aptinku tiesiog „man patiko“ arba „man nepatiko“ ir anotacijos dar vieną versiją. Anotaciją aš matau ir be tokių apžvalgų, tad manęs nedomina. Jei ir skaitau, tai dažniausiai būna profesionalų literatūrologų įžvalgos“, „Kultūrinėje spaudoje man patinka skaityti literatūrinės apžvalgas. Jas pripažįstu kaip profesionalų darbą, todėl dažnai netgi pasidomiu daugiau aprašomais autoriais arba kūriniais. Ir dar visada atkreipiu dėmesį į tai, kad profesionalių kritikų kalba būna pilnesnė, turtingesnis žodynas, kas mane labai žavi“. Profesionalią literatūros kritiką respondentai renkasi norėdami daugiau sužinoti apie perskaitytas knygas ir autorių kūrybą, ieškodami rekomendacijų, taip pat dėl kritikų profesionalumo.

Likę 8 profesionalios literatūros kritikos neskaito dėl laiko stokos, nesuinteresuotumo, arba skaito, bet vertina neigiamai: „Manau, kad pagrindinė to priežastis yra tai, kad kultūrinėje spaudoje rašančius suvokių kaip šiek tiek snobiškus ir pasikėlusius, kurie skaito tik itin aukštos meninės vertės knygas, rauko nosis, jei kas nors negirdėjęs Jeronimo premiją gavusio vertėjo pavardės, ir jau tikrai neprisipažins, kad jų guilty pleasure yra meilės romanai ar trileriai“, „Taip pat neskaitau ir dėl to, kad dažnu atveju mano nuomonė apie knygas nesutampa su kitų vertinimu kultūriniame kontekste“, „Skaitau retkarčiais, kai rašoma apie man įdomias knygas, bet kaip leidėja vertinu ypač skeptiškai, o kaip skaitytoja ir apžvalgininkė vertinu dar skeptiškiau“ – nesutampa skaitomos knygos arba nuomonės, netraukia recenzijų formatas, analizės pasirodo neįdomios. Keletas netgi pripažįsta iš profesionalų jaučiantys priešišumą: „Nesistumdau su profesionaliais literatūros kritikais nors iš jų pusės kartais jaučiasi gana neigiamas požiūris“. Esą tarp profesionalų vyrauja stereotipas, kad „čia [„bookstagramė“] tik bemoksliai (arba ne su filologiniu išsilavinimu) susirinkę“. Taip pat sulaukta pašiųpų dėl santykių su leidyklomis: „[„bookstagrameriai“] dovanėlėm apdalinti (buvo visokių pasisakymų renginiuose ir kt), kai tuo tarpu tie patys kritikai masiškai gauna dovanas iš leidyklų 🎁“.

Šis pastebėjimas yra svarbus, nes viešojoje erdvėje įsitvirtinęs neprofesionalių literatūros kritikų įtartino bendradarbiavimo su leidyklomis naratyvas: „Tačiau kiek žmonių išdrįsta kritikuoti knygą, jei už jos apžvalgą gauna atlyginimą? Turbūt ne aš viena čia nujaučiu šioki tokį interesų konfliktą“ (Rykštaitė, 2022). Visgi neatsižvelgiama, kad dažniausiai atlyginimas apsiriboja knyga. Be to, profesionalūs literatūros kritikai taip pat dirba su leidyklomis, kartais iš jų gauna ne tik knygos egzempliorių, bet ir papildomą atlygį, kuris prilygsta kultūrinės spaudos honorarui⁶. 2025 balandžio 6 d. neprofesionalios literatūros kritikos puslapis „Fantastiškų (-os) knygų žiurkės“ paskelbė įrašą, kritikuojantį knygų recenzijas žurnale „Literatūra ir menas“. Jos sukritikuotos dėl siužeto išdavimo skaitytojams: „O Renatos Šerelytės "Katės ir strymeriai" goodreadsuose už spoilerinimą tikriausiai būtų užbaninti. Atskleisti visų dėmesio vertų apsakymų "twistai", ĮSPĖJIMAS - jei knygą žadat skaityt, mano pridėtos nuotraukos neskaitykite <...> Gal šios recenzijos/apžvalgos/nuomonės ir neskirtos plačiajai auditorijai, o bet tačiau, negi priimtina vienam profesionaliam skaitytojui iš kito profesionalaus skaitytojo atimti tą netikėtumo (ir malonumo) momentą ir cinkelį, net jei skaitymas ir yra darbas? Negi neina parašyt nesuspoilinus (neišvardinus apsakymų pabaigų)?“ – siužeto detalių išdavimas tarp neprofesionalių literatūros kritikų yra neleistinas. Į šį įrašą buvo sureaguota tiek socialiniuose tinkluose, tiek pačiame žurnale. Neringos Butnoriūtės interviu su Audriumi Ožalu: „Prieš interviu kaip tik perskaičiau „Fantastiškų knygų žiurkių“ atsiliepimą, esą naujausiam „Litmeny“ kritikai spoilerina siužetus, dėl to nesinori skaityti recenzijų. Komentatoriai, kaip įprasta, prikišo jiems amžinų nuodėmių, pavyzdžiui, elitarizmą. Man atrodo, kad toks požiūris atskleidžia daug stereotipų, siejamų su literatūros darbuotojais. Ar jie tau atrodo pagrįsti?“. Į tai Ožolas atsakė nubrėždamas jau minėtą skirtį tarp profesionalios ir neprofesionalios literatūros kritikos funkcijų (Butnoriūtė, Ožolas, 2025). Taip pat aliuziją į įrašą galima įžvelgti Marijaus Gailiaus recenzijoje: „N. B. Kadangi šiame tekste recenzuojamas trileris, kiekviena paskesnė pastraipa išduos šiek tiek siužeto, todėl privalaus įspėti: – priekyje – turinio „spoileriai“ (Gailius, 2025, 26) – tai rodo kontaktą tarp neprofesionalios ir profesionalios literatūros kritikos.

Kadangi profesionalaus literatūros kritiko vaidmuo nėra apibrėžtas, teoriškai jį taip pat gali užimti bet kas. Dažniausiai profesionalūs literatūros kritikai turi filologinį išsilavinimą, tačiau pasitaiko išimčių (pavyzdžiui, Kęstutis Keblys, Jūratė Baranova, Antanas Sheshi arba kritiką rašę / rašantys filologinio išsilavinimo neįgiję rašytojai (Aidas Marčėnas, Ieva Rudžianskaitė, Patricija Gudeikaitė). Tai reiškia, kad neprofesionalūs literatūros kritikai galėtų pabandyti užimti ir šį vaidmenį. Keletas respondentų yra publikavęsi kultūrinėje spaudoje, tačiau to reguliariai nedaro. Kiti – to nenori. Nenoras tapti profesionaliais literatūros kritikais kyla dėl pakankamos savęs realizacijos

⁶ Žinoma, įsitvirtinę profesionalūs literatūros kritikai nenuoširdžiai rašydami apie knygas rizikuoja susigadinti savo reputaciją.

socialiniuose tinkluose: „Nematau tam poreikio“, „Man rašymas apie knygas kilo visų pirma sau, pakankamai izoliuotoje erdvėje“, turimos laisvės: „Norime apie knygas rašyti pagal savo taisykles ir taip, kaip pačioms norisi ir apie kokias norisi“, jau minėto priešiško: „manau, kad mūsų literatūros pasaulyje (kritikos srityje) ir du pasauliai. Profesionalai (Ožalas, Čerškutė ir kitas akademinis pasaulis) ir bookstagramas. Kadangi kažodėl nuolat yra juntamas konkurencijos ir nepasitenkinimo jausmas iš profesionalų pusės, nemanau, kad jie labai noriai ką nors įsileistų į savo „terpę“ ir žurnalus, kaip jau kai kurie vadina“. Visgi dažniausiai nuo rašymo į kultūrinę spaudą sulaiko nepasitikėjimas savimi ir abejojimas turimomis kompetencijomis, kitokie reikalavimai: „Nes nesu literatūrologė?“, „Kąkada buvau gavusi pasiūlymą rašyti į kultūrinę spaudą, bet man tai pasirodė per didelis įsipareigojimas, kuriam tiesiog neturiu laiko, nes reiktų kažkaip rimčiau ir atsakingiau į tai žiūrėti. Nenoriu savo mėgstamos veiklos paversti darbu, užtenka to, kurį dirbu“, „Nenoriu, tam reikia daug darbo ir profesionalumo, atsakingumo, negali parašyti bet ko, ką iš lempos sumąstai, reikia duoti tekstui susigulėti. Nelaikau savo įžvalgų, kokias išsina sugeneruoti „Goodreads“, vertingų platesniam ratui. Gal tokias kada nors pavyktų išlaužti, tačiau reiktų įdėti darbo ir laiko, o aš nenoriu daugiau dirbti“, „manau, kad mano rašomi tekstai neatitinka spaudoje ir kultūrinėje spaudoje keliamų reikalavimų knygos analizei. Tekstai per trumpi, per daug paviršiniai“, „per mažas savęs pasitikėjimas. Apžvalga nėra recenzija, tai daug paprastesnis rašto darbas. Nepasitikiu savo jėgomis recenzijos rašymui, nes į ją žiūriu kaip į rimtą darbą, kuris jau stipriai vertina kūrinius. O aš pati nemėgstu vertinti, labiau linkstu į jausmo pasidalinimą po perskaitytos knygos“, „Nemanau, kad jie tinkami spaudai, o ir be manęs yra geriau ir puikiau rašančių, kurie trumpiau ir esmingiau gali parašyti recenziją skaitytojams“, „Man dar labai toli iki gebėjimo parašyti tekstą vertą būti išspausdintam kultūrinėje spaudoje“, „tiesiog nejaučiu, kad esu verta kultūrinės spaudos pjedestalo“ – neprofesionalūs literatūros kritikai kritiškai žvelgia į savo tekstus ir kompetencijas, suvokia skirtumus tarp socialiniuose tinkluose ir kultūrinėje spaudoje publikuojamų recenzijų. Daugeliui nerašymas į kultūrinę spaudą nėra pasirinkimas, nes pripažįsta, kad norėdami negalėtų to padaryti – vyrauja sudėtingos, intelektualios, gilios, varžančios kultūrinės spaudos įvaizdis. Taip pat pradėjus rašyti rimtai hobis taptų darbu, nebentkintų jau aptartų poreikių. Keletas teigė, kad į žurnalus nerašo, nes niekas to daryti nekvieta.

Filologinį išsilavinimą įgiję respondentai dar kartą pabrėžė anonimiškumo aspektą, kuris leidžia rašyti apie pažįstamus autorius be rizikos susipykti, tačiau taip pat profesionalios literatūros kritikos nesirenka dėl suvaržymų, reikalavimų ir reikalingo didesnio įsipareigojimo.

Taigi, neprofesionalūs literatūros kritikai turi ryšį su visais literatūros lauko dalyviais, bendradarbiaudami su leidyklomis ar autoriais suvokia, kad yra jų rinkodaros dalis. Gaudami nemokamus egzempliorius ar kitą paramą bando išlaikyti objektyvumą, teigia rašantys nuoširdžią

savo nuomonę – socialiniuose tinkluose galima atrasti ir nepalankių apžvalgų. Respondentai labiau vertina santykius su savo auditorija, nes patys tapatinasi būtent su skaitytojais, o kritikais savęs nelaiko, nepaisant to, kad atlieka kritikams būdingas funkcijas. Nors dauguma profesionalią literatūros kritiką vertina teigiamai, vyrauja įvairūs stereotipai apie šios sudėtingumą, snobiškumą, elitizmą; brėžiama skirtis, kurią respondentams, jų teigimu, būtų sunku pereiti dėl kompetencijų trūkumo ir nepasitikėjimo savimi.

Išvados

Tyrime pasinaudojus pusiau struktūruotu interviu surinkti 23-ų neprofesionalių literatūros kritikų atsakymai į 13-os klausimų klausimyną. Jie analizuoti remiantis literatūros sociologijos metodologija ir Pierre'o Bourdieu literatūros lauko modeliu. Tyrimui svarbiausios buvo kapitalo, *illusio* sąvokos.

Neprofesionali literatūros kritika be abejonės daro įtaką literatūros laukui – ji nėra ignoruojama kitų lauko dalyvių, vyksta diskusijos viešojoje erdvėje, polemikos. Pirmiausia, šio vaidmens atsiradimas keičia knygų rinkodarą ir leidyklų, autorių veiklos strategijas – neprofesionali literatūros kritika tampa pagrindine reklamos forma, autoriai patys aktyviai veikia socialiniuose tinkluose, dalinasi grįžtamojo ryšiu apie savo knygas. Poveikį profesionaliai literatūros kritikai įžvelgti sunkiau, tačiau galima pastebėti kažką panašaus į pasiskirstymą pareigomis – profesionaliai teigia formuojantys kanoną ir darantys įtaką ilgalaikiams procesams, o neprofesionalai – prisideda prie rinkodaros, knygų populiarinimo. Taip pat pastaraisiais metais pradėjo daugėti profesionalių literatūros kritikų, užimančių abu vaidmenis – recenzijas rašo į spaudą, o sutrumpintas, supaprastintas versijas – į socialinius tinklus. Vis dažniau recenzuojamos ir populiarėja literatūra laikytinos knygos.

Neprofesionalus literatūros kritikas yra vaidmuo, kurį gali užimti bet kuris skaitytojas, taip pat ir kitus vaidmenys literatūros lauke užimantys asmenys (leidėjai, rašytojai) – tai lemia šios grupės nehomogeniškumą. Respondentai dirba įvairiose srityse, juos vienija knygų skaitymas ir aukštasis išsilavinimas. Motyvai užsiimti neprofesionalia literatūros kritika gali būti suskirstyti į dvi grupes – asmeninius (saviraiška, savęs tobulinimas, „atminties“ funkcija) ir komunikacinius (bendruomeniškumo poreikis, siekis populiarinti knygų skaitymą, atkreipti dėmesį į to vertas knygas) – šie motyvai rodo, kad neprofesionali literatūros kritika veikia kaip skirtingų, su literatūra susijusių veiklų alternatyva – gali sėkmingai pakeisti knygų klubus, literatūrinius dienoraščius. Skaitymo populiarinimas nuskamba atsakymuose į skirtingus klausimus – tai įprasmina neprofesionalių literatūros kritikų veiklą – yra jų *illusio*. Taip pat ši veikla gali būti išnaudota ir kitiems tikslams, pavyzdžiui, tarmės puoselėjimui. Literatūros lauke kitus vaidmenys užimantys respondentai akcentuoja anonimiškumą, kuris išplečia jų galimybių erdvę.

Skelbdami savo tekstus neprofesionalūs literatūros kritikai nėra varžomi redaktorių ir leidinių politikos. Todėl jų tekstų kalbinė raiška ir turinys nėra visuomet iki galo sutvarkyti. Jie teigia patys pasirenkantys knygas, apie kurias rašo. Visgi ši veikla keičia jų skaitymo ir rašymo įpročius: dar skaitymo metu respondentai žymisi citatas, užsirašo mintis, kurias po to panaudos apžvelgdami knygą, kartais apžvalgas perrašinėja ir tvarko. Tai rodo, kad jie užima tarpinį vaidmenį tarp skaitytojų

ir profesionalių literatūros kritikų. Apžvelgdami knygas neprofesionalūs literatūros kritikai remiasi abstrakčiais ir konkrečiais vertinimo kriterijais, pastarieji sutampa su profesionalių literatūros kritikų kriterijais. Nepaisant minėtos laisvės, šioje veikloje galima susidurti ir su iššūkiais bei suvaržymais. Šie yra nulemti medijos (ribotas spaudos ženklų skaičius), asmeninių priežasčių (įkvėpimo, minčių trūkumas) ir lauko (didelė konkurencija, ribotas auditorijos dydis). Prie medijos nulemtų iššūkių prisideda vizualumo aspektas – itin svarbus neprofesionalioje literatūros kritikoje. Nuotraukos parinkimui ir jos kompozicijai skiriama daug dėmesio, mąstymas apie vaizdą įsiterpia į skaitymo ir rašymo procesus. Nuotraukos atkreipia skaitytojų dėmesį ir kelia teigiamas asociacijas, todėl ilgainiui susiformavo savotiškas apžvalgą palydinčios nuotraukos žanras. Savo socialinių tinklų paskyrų sklaida respondentai teigia per daug nesirūpinantys – mokama reklama nepasiteisina, todėl išnaudojami nemokamai sklaidos būdai.

Neprofesionalūs literatūros kritikai užmezga santykius su kitais lauko dalyviais. Bendradarbiauja su leidyklomis apžvelgdami jų knygas, organizuodami konkursus. Šis santykis sklaidos aspektu naudingas abiem pusėms. Tyrimo respondentai dažniausiai deklaruoja savo santykį su leidyklomis pažymėdami, kad knyga yra dovanota, o įrašas – reklama. Tai daroma dėl „Instagramo“ taisyklių, įstatymų ir sąžiningumo. Respondentai teigia, kad tai nepaveikia jų nuomonės apie knygą – empirika tą patvirtina, galima aptikti apžvalgų, kuriose minimi ir neigiamų knygų aspektai, tačiau svarbu paminėti, kad trumpa tekstų forma yra palanki kritikos nutylėjimui. Panašu, kad neprofesionalūs literatūros kritikai labiausiai brangina santykį su savo auditorija, nes sekėjai žymi socialinį ir simbolinį kapitalą – nuoširdumo pozicija prieš sekėjus apsimoka labiau nei dovanojamos knygos, nes knygas dovanoja ir nepriklausomi internetiniai knygynai, ši veikla neatneša daug ekonominio kapitalo. Ryšį su sekėjais sustiprina ir tai, kad neprofesionalūs literatūros kritikai save suvokia kaip skaitytojus, su jais tapatinasi. Rečiau pasirenka dirbti su autoriais, nes asmeniškėnis santykis apsunkina objektyvumą, tampa nelabai patogus.

Neprofesionalūs literatūros kritikai nelaiko savęs literatūros kritikais, teigia su jais nekonkuruojantys. Iš dalies tai yra tiesa, nes neprofesionali literatūros kritika dažnai apžvelgia knygas, apie kurias profesionalai nerašo – populiariąją, žanrinę, verstinę literatūrą. Įvyksta pasiskirstymas knygomis, tačiau kartais apžvelgiamos knygos persidengia – tuomet galima įžvelgti konkurenciją dėl skaitomumo, nuomonių išsiskyrimą.

Dauguma respondentų teigiamai vertina profesionalią literatūros kritiką, teigia ją skaitantys, nes nori apie knygas sužinoti daugiau, vertina profesionalumą. Maždaug trečdalis vertina neigiamai dėl nesutampančios nuomonės, nepatinkančio rašymo stiliaus, jaučiamo priešiško, profesionalius kritikus laiko snobais, elitistais. Šio vaidmens respondentai nesiekia užimti dėl nepasitikėjimo savo

kompetencijomis, aukštesnių reikalavimų ir suvaržymų, pakankamos savirealizacijos socialiniuose tinkluose arba nes buvo pakviesti to daryti.

Palyginus teorinę neprofesionalaus literatūros kritiko vaidmens padėti literatūros lauke ir respondentų atsakymus išryškėjo tam tikras paradoksas – jie yra lauko dalis, savo veikla ir jos pobūdžiu atsiduria tarp skaitytojų ir profesionalių literatūros kritikų, tačiau savo veiklos nesureikšmina ir vis tiek tapatinasi su skaitytojais.

Kadangi neprofesionali literatūros kritika Lietuvoje yra menkai tirtas ir gausiai išplitęs reiškinys, 23 respondentai negali reprezentuoti šimtų ar tūkstančių neprofesionalių literatūros kritikų, tačiau tyrime pavyko išvelgti aspektų, kurie gali būti bendri didžiajai daliai – pavyzdžiui, į save ir į kitus nukreipti motyvai, vertinimo kriterijai, tai, kad visi atsakiusieji save suvokia kaip skaitytojus. Taip pat galimi tolimesni tyrimai: kiekybinė, skaitmeninė kalbinės raiškos ir stilistikos analizė, poveikis rinkodarai, skaitytojams, literatūros tendencijoms („Instagraminės“ poezijos fenomenas), kitų lauko dalyvių požiūris į neprofesionalią literatūros kritiką. Atskirų tyrimų vertos ir vaizdo įrašų formatu skelbiama literatūros kritika, pavyzdžiui „Booktok“ bendruomenė socialiniame tinkle „TikTok“.

Šaltiniai:

1. 23 užpildyti klausimynai.

Literatūros sąrašas:

1. Bertašiūtė, M. 2020. „Populiarioji“ ir „elitinė“ literatūra: konfliktas, dirbtinės skirtys ar dialogo paieškos? 15min.lt. https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/populiarioji-vs-elitine-literatura-kodel-vis-dar-egzistuoja-skirstymas-ar-pagaliau-imanomas-dialogas-tarp-populiariosios-ir-elitines-literaturos-286-1265302?utm_medium=copied [ši ir kitos nuorodos paskutinį kartą tikrintos 2025 05 11]
2. Bourdieu P. 1986. The Forms of Capital. In: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport, CT: Greenwood.
3. Bourdieu, P., 2011. Kultūros produkcijos laukas. In Jurgutienė A, sud. *XX amžiaus literatūros teorijos*, I dalis. Vilnius: Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla.
4. Bourdieu, P., Wacquant J. D. L., 2003. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilija Poviliūnienė vert. Vilnius: Baltos lankos.
5. Bronwen, T., 2021. The #bookstagram: Distributed Reading in the Social Media Age. *Language Sciences*, 84. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2021.101358>
6. Chong, K. P., 2020. *Inside the Critics' Circle: Book Reviewing in Uncertain Times*. Princeton University Press.
7. Fantastiškų (-os) knygų žiurkės, 2025. [“Facebook” įrašas], balandžio 6. Facebook.com. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0218z7YgL4PLA9iueYnCwghX3Q2hsegsaQ25ycnftUTxCb8wuRn1cJZ4jKEqEc7vkl&id=100063628957354
8. Flanagan, B., *A qualitative study of #bookstagram and community-building*. Magistro darbas, Lingšioopingo universitetas. <https://www.divaportal.org/smash/get/diva2:1676328/FULLTEXT01.pdf>
9. Gailius, M. 2025. Vartai į „Pilį“. Šaunus, o ir kafkiškas trileris. *Literatūra ir menas*, p. 26-27.
10. Gailiūtė-Bernotienė, G., 2012, Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija. *Naujasis Židinys – Aidai*, 7, p. 448-457.
11. Gailiūtė-Bernotienė, G., 2016, *Skonio politika nepriklausomoje Lietuvoje: literatūros tekstų kritika ir leidyba*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas. <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:19693235/datastreams/MAIN/content>
12. Hajibayova, L., 2019. Investigation of Goodreads' reviews: Kakutanied, deceived or simply honest? *Journal of Documentation* 75 (2). 10.1108/JD-07-2018-0104

13. Hammoudi, R., 2018. The Bookstagram Effect: Adolescents' Voluntary Literacy Engagement on Instagram. *Magistro darbas, Konkordijos universitetas*.
14. Jaakkola, M., 2019. From re-viewers to me-viewers: The #Bookstagram review sphere on Instagram and the uses of the perceived platform and genre affordances. *Interactions: Studies in Communication & Culture* (10), 1-2, p. 91-110. https://doi.org/10.1386/iscc.10.1-2.91_1
15. Jakonytė, L., 2005. Pierre'o Bourdieu literatūros sociologija. *Literatūra*, 47 (1), p. 57-72.
16. Jakonytė, L., 2005. *Rašytojo socialumas*. Vilnius: LLTI
17. Jakučiūnas A., 2017. Vargas dėl kritikos. 15min.lt. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/andrius-jakuciunas-vargas-del-kritiko-286-877294>
18. Jakučiūnas A., 2022. Teisėta, bet negražu: trys pamastymai apie vieną tokį „bookstagraminį“ triukšmelį. 15min.lt. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/andrius-jakuciunas-teiseta-bet-negrazu-trys-pamastymai-apie-viena-toki-bookstagramini-triuksmeli-286-1975456>
19. Jessup, C., 2024. Bookstagram and Beyond: Instagram as a Professional Development Tool. *Georgia Library Quarterly*, 61 (1). <https://doi.org/10.62915/2157-0396.2677>
20. Kazlauskaitė, G., 2015. Laiškas jaunam kritikui. *Šiaurės atėnai*. <http://www.satenai.lt/2015/12/15/laiskas-jaunam-kritikui/>
21. Kmita, R., 2010. Literatūros kritikai kol kas lieka nematomi. *Bernardinai.lt*. <https://www.bernardinai.lt/2010-09-30-rimantas-kmita-literaturos-kritikai-kol-kas-lieka-nematomi/>
22. McDonald, R., 2007, *The Death of the Critic*. Bloomsbury Academic.
23. Nicoll, K., 2023. Using BookTok and Bookstagram as an Author. *Logos* (34) 1, p. 38-43. <https://doi.org/10.1163/18784712-03104057>
24. Obreja, J., 2023. Bookstagram Tours: Redefining Social Media Marketing in the Publishing Industry in Romania. In: *The Romanian Economic Journal*, 87. <https://DOI:10.24818/REJ/2024/87/03>
25. Ožolas, A., Butnoriūtė, N., 2025. Audrius Ožalas: „Peržiūrėti serialo sezoną trunka panašiai, kiek perskaityti knygą“. *Literatūra ir menas*, 8. <https://literaturairmenas.lt/literatura/audrius-ozalas-iperziureti-serialo-sezona-trunka-panasiai-kiek-perskaityti-knyga>
26. Reddan, T., Rutherford, L., Schoonens A., Dezuani M., 2022. Selfies and shelfies on #bookstagram and #booktok – social media and the mediation of Australian teen reading. *Learning, Media and Technology* 47 (3), p. 355-372. <https://doi.org/10.1080/17439884.2022.2068575>
27. Reddan, T., Rutherford, L., Schoonens A., Dezuani M., 2024. Social Reading Cultures on BookTube, Bookstagram, and BookTok. Oxford, New Your: Routledge.
28. Rykštaitė, V., 2022. Bookstagramas – skausmas intelektualų akims?, LRT.lt. <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1841266/vaiva-ryksteite-bookstagramas-skausmas-intelektualu-akims>

29. Salgaro M, 2022. Literary value in the era of big data. Operationalizing critical distance in professional and non-professional reviews. *Journal of Cultural Analytics*, vol. 7, no. 2.
30. Sapiro, G., 2023. *Sociology of literature*. Bedecarre, Libman vert. Standord university press.
31. Satkauskytė, D., 2023. Šiuolaikinė literatūros kritika: demokratizacijos iššūkiai. *Colloquia*, 51 (1), p. 31-47. <https://doi.org/10.51554/Coll.23.51.03>
32. Singh, H., George, G. (2023). The Youth's Way of Personal Branding as Bookstagrammers. In A. Munna, M. Shaikh, & B. Kazi Eds., *Contemporary Approaches of Digital Marketing and the Role of Machine Intelligence* p 145-172. DOI: 10.4018/978-1-6684-7735- 9.ch007.
33. Skaitmeninė ekonomika ir visuomenė Lietuvoje, 2023. Valstybės duomenų agentūra. <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/12707094/Skaitmenin%C4%97+ekonomika+ir+visuomen%C4%97+Lietuvoje+%282023+m.+leidimas%29.pdf/c3dc9baf-6c36-4157-b600-fc5961181778>
34. Skaituolė, 2025. [„Instagram“ įrašas] balandžio 18. Instagram.com. <https://www.instagram.com/p/DIlob71NYmp/>
35. Spalio 5 d. – Kritikų klubo diskusija, 2010. Tekstai.lt <https://www.tekstai.lt/naujienos-archyvas/6076-spalio-5-d-kritiku-klubo-diskusija#gsc.tab=0>
36. Sprindytė, J, Žemaitytė, U. 2024, Lietuvių literatūrą tyrinėjanti Jūratė Sprindytė: „Literatūros be vertybių turbūt nėra“. 15min.lt. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/lietuviu-literatura-tyrinejanti-jurate-sprindyte-literaturos-be-vertybiu-turbut-nera-286-2359212>
37. Stollfuß, S., 2023 How to Talk About Books on Social Media: The German-Language Social Media Reviewer Sphere on Instagram. *Sage Open*. <https://doi.org/10.1177/2158244023119446>
38. Pope, S., 2019. Why Instagram's biggest book accounts aren't your usual influencers. Theguardian.com. www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/sep/26/bookstagram-books-instagram-influencers-reading?CMP=share_btn_url
39. Valienė, E., 2021. Bookstagram'as ir lietuvių literatūros laukas. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*, 26 (1), p. 243-261. <https://doi.org/10.37384/APLKP.2021.26-1.243>

Santrauka

Pastaraisiais dešimtmečiais socialiniuose tinkluose išpopuliarėjo neprofesionali literatūros kritika, tačiau Lietuvoje šis reiškinys sulaukė mažai mokslinės refleksijos. Darbe, remiantis literatūros sociologijos metodologija ir Pierre'o Bourdieu literatūros lauko modeliu ir kapitalo, *illusio* sąvokomis, analizuojami pusiau struktūruotu interviu surinkti 23-ų neprofesionalių literatūros kritikų, rašančių į „Instagram“, „Facebook“, „Goodreads“ platformose ar asmeniniuose tinklaraščiuose, atsakymai į 13-os klausimų klausymyną. Darbo tikslas – išsiaiškinti neprofesionalių literatūros kritikų darbo metodus, motyvus, tikslus, savivoką, požiūrį į kitus literatūros lauko dalyvius. Tyrimas suskirstytas į tris skyrius: „Kaip ir kodėl tampama neprofesionali literatūros kritiku?“, „Neprofesionalių literatūros kritikų veiklos ypatybės“ ir „Neprofesionalių literatūros kritikų socialumas“. Jo metu nustatyta, kad neprofesionalūs literatūros kritikai yra nehomogeniška grupė – tai skirtingų profesijų asmenys, tačiau juos vienija aukštasis išsilavinimas. Jų asmeniniai ir komunikaciniai motyvai (saviraiška, bendruomeniškumo siekis, „atminties“ funkcija, noras populiarinti knygas (jų *illusio*) rodo, kad neprofesionali literatūros kritika gali veikti kaip alternatyva įvairioms literatūrinėms veikloms: knygų klubams, literatūriniams dienoraščiams. Nors literatūros kritikai yra laisvesni nei profesionalai ir tai atsispindi jų knygų pasirinkime, kalbinėje raiškoje, tekstų turinyje, jie susiduria su medijų, lauko ir asmeninių ypatybių nulemtais iššūkiais bei suvaržymais. Jų veikloje yra itin svarbus vizualumo aspektas, kuriam skiriamas išskirtinis dėmesys. Ši veikla veikia jų skaitymo ir rašymo įpročius, skatina mąstyti apie apžvalgą skaitymo metu, žymėti svarbiausias vietas. Vertindami jie išnaudoja įvairius vertinimo kriterijus: abstrakčius ir konkrečius. Pastarieji sutampa su profesionalių pasitelkiamais kriterijais. Todėl savo veiklos metodais respondentai atsiduria tarp paprastų skaitytojų ir profesionalių literatūros kritikų. Neprofesionalūs literatūros kritikai užmezga santykius su kitais lauko dalyviais: bendradarbiauja su leidyklomis ar autoriais reklamuodami knygas, organizuodami konkursus, renka savo auditoriją socialiniuose tinkluose, polemizuoja su kritikais. Iš visų šių santykių labiausiai vertinimas santykis su sekėjais, kas gali būti laikoma socialiniu ir simboliniu kapitalais. Respondentai nepretenduoja į profesionalaus kritiko vaidmenį dėl nepasitikėjimo savo kompetencijomis, aukštesnių reikalavimų ir suvaržymų, pakankamos savirealizacijos socialiniuose tinkluose arba nes buvo pakviesti to daryti. Save tapatina su skaitytojais. Tad neprofesionalūs literatūros kritikai yra reikšmingi lauko dalyviai, savo veiklos pobūdžiu atsiduriantys tarp skaitytojų ir profesionalių literatūros kritikų ir save tapatinantys su skaitytojais.

Darbas gali būti įdomus literatūros kritikos tyrinėtojams. Pagrindinis darbo ribotumas – respondentų kiekis – 23 respondentai negali visiškai reprezentuoti tokio plataus reiškinio. Galimi

tolimesni šio reiškinių tyrimai: kiekybinė, skaitmeninė kalbinės raiškos ir stilistikos analizė, poveikis rinkodarai, skaitytojams, literatūros tendencijoms („Instagraminės“ poezijos fenomenas), kitų lauko dalyvių požiūris į neprofesionalią literatūros kritiką. Atskirų tyrimų vertos ir vaizdo įrašų formatu skelbiama literatūros kritika, pavyzdžiui „Booktok“ bendruomenė socialiniame tinkle „TikTok“.

Summary

In recent decades, non-professional literary criticism has become popular on social media, but in Lithuania this phenomenon has received limited amount of scholarly reflection. Based on the methodology of literary sociology and Pierre Bourdieu's model of the literary field and the concepts of capital, *illusio*, the paper analyses the responses of 23 non-professional literary critics who post on Instagram, Facebook, Goodreads or personal blogs to a 13-question questionnaire, collected through a semi-structured interview. The aim of the paper is to identify respondents' working methods, motives, goals, self-concept, and attitudes towards other participants in the literary field. The study is divided into three sections: "How and why does one become a non-professional literary critic?", "Characteristics of non-professional literary critics' work" and "Sociality of non-professional literary critics". It showed that non-professional literary critics are a non-homogeneous group, with different professions but united by their higher education. Their personal and communicative motives (self-expression, the desire for community, the function of "memory", goal to promote books) suggest that non-professional literary criticism can act as an alternative to various literary activities: book clubs, literary diaries. Although literary critics are freer than professionals, and this is reflected in their choice of books, linguistic expression, and the content of their texts, they are confronted with the challenges and constraints of the media, the field, and their personal characteristics. The visual aspect of their work is of particular importance and is given special attention. This activity influences their reading and writing habits, encourages them to additionally reflect the book while reading and to mark the most important points. They make use of a variety of evaluation criteria: abstract and concrete. The latter are the same as those used by professionals. In their methods of operation, therefore, the respondents fall between ordinary readers and professional literary critics. Non-professional literary critics establish relationships with other participants of the field: they collaborate with publishers or authors to promote books, organise giveaways, gather their audience on social networks, and engage in polemics with critics. Of all these relationships, the most valued is the relationship with followers, which can be considered as social and symbolic capital. Respondents do not aspire to the role of a professional critic because of a lack of confidence in their competences, higher demands and constraints, sufficient self-expression on social networks or because they have not been invited to do so. They identify themselves as readers.

The work may be of interest to scholars of literary criticism. The main limitation of the work is the number of respondents - 23 respondents cannot fully represent such a broad phenomenon. Further research on this phenomenon is possible: quantitative, digital analysis of linguistic expression and stylistics, the impact on marketing, readers, literary trends (the phenomenon of 'Instagram' poetry), the attitudes of other participants in the field towards non-professional literary criticism. Literary

criticism published in video format, such as the Booktok community on the TikTok social network, is also worthy of separate research.